

Emoties en slachtofferschap als drijvende kracht voor sociale bewegingen en mobilisaties. Een vergelijkend onderzoek

STEFAN WALGRAVE

Professor Departement politieke wetenschappen – Universiteit Antwerpen

JORIS VERHULST

_____ Onderzoeker Departement politieke wetenschappen – Universiteit Antwerpen

1. INLEIDING

In het najaar van 1996 kwamen er in Brussel meer dan 300.000 mensen op straat in de 'Witte Mars'. Dit was de meest massale protestmobilisatie die ooit in de Belgische geschiedenis heeft plaatsgehad. De betogers kwamen op tegen een afschuwwekkende reeks van ontvoeringen, seksuele misbruiken en moorden op enkele jonge meisjes door één man, Marc Dutroux, en tegen de vermeende onbekwaamheid van gerecht en politie in de afhandeling van deze gebeurtenissen. Geleidelijk aan zou zich naast de Witte Mars ook een nieuwe, 'Witte Beweging' vormen. Voor het ontstaan van deze beweging en haar mobilisaties leken in vele opzichten geen afdoende verklaringen voorhanden te zijn binnen de heersende sociale bewegingstheorie; vooral de rationele premissen waarop deze theorie geschoeid is leken haar verklaarkracht in de weg te staan. Het gebrek aan scherp omliggende eisen en doelstellingen, de mobiliserende kracht van emoties en identificatie, en een totale afwezigheid van organisatorische hulpmiddelen en georganiseerde netwerken waren slechts enkele van de kenmerken van de Witte Mars en de Witte Beweging die de vooronderstellingen van de hedendaagse sociale bewegingsleer op de helling leken te zetten (Walgrave & Rihoux, 1998). In deze bijdrage zullen we de idiosyncrasie van de Belgische Witte Beweging proberen te doorbreken en uitzoeken of andere, vergelijkbare gebeurtenissen in andere landen tot het ontstaan van gelijkaardige sociale bewegingen hebben geleid. Is de Belgische case uniek, een product van heel specifieke omstandigheden binnen een nadrukkelijk lokale context, en dus bepaald door een aantal uitzonderlijke voorwaarden? Of is ze integendeel een voorbeeld van een bepaald onder-

scheiden *type* beweging, een soort beweging dat we hier voorlopig 'nieuwe emotionele bewegingen' noemen?

Om deze zoektocht tot een goed einde te brengen, hebben we nood aan een vergelijkend perspectief. Drie andere bewegingen die tot stand kwamen naar aanleiding van gelijkaardige gewelddadige gebeurtenissen – in de Verenigde Staten, Nederland en het Verenigd Koninkrijk – zullen in detail worden onderzocht en vergeleken met de bijzondere eigenschappen van de Belgische Witte Beweging. Als deze bewegingen ook diezelfde merkwaardige kenmerken vertonen, dan is daarmee onze claim dat er een nieuw bewegingstype in het spel is onderbouwd. In dat geval zouden deze bewegingen beschouwd kunnen worden als prototypes van een specifieke soort mobilisaties en sociale bewegingen die doorheen de Westerse wereld de kop opsteken. Anderzijds, als deze bewegingen geen (enkele) kenmerken van de Witte Beweging delen, dan moeten we de Belgische case afdoen als een anomalie, als een unieke creatie die het gevolg is van een aantal heel uitzonderlijke omstandigheden.

Onze aanpak is niet enkel vergelijkend, maar ook exploratief. We hebben geen nadrukkelijke hypothesen en willen dus geen strakke theorie over deze nieuwe emotionele bewegingen toetsen. We zullen uiteraard wel het belang van de kenmerken van de Witte Beweging weerleggen of valideren door ze te confronteren met de drie nieuwe cases, om op die manier ons voorlopig concept te 'testen'. Maar eigenlijk willen we vooral exploreren, uitzoeken of het bestaan van een concept als 'nieuwe emotionele bewegingen' plausibel is en empirisch onderbouwd kan worden. Om het bestaan van een nieuw type van sociale bewegingen te kunnen proclameren moeten de kenmerken van dat type met elkaar in verband staan, ze moeten samen zin hebben; de verschillende eigenschappen moeten consistent zijn en elkaar wederzijds beïnvloeden. Op deze manier draagt de zuivere conceptualisering van een type altijd een aantal theoretische vooronderstellingen in zich.

Naast de Belgische Witte Beweging, zullen we ons oog richten op de Snowdrop Campaign in het Verenigd Koninkrijk, de Million Mom March in de Verenigde Staten, en de Beweging tegen Zinloos Geweld in Nederland. Alle vier de cases werden uitgelokt door brutaal, niet-militair en niet-politiek geweld, dat resulteerde in de dood van private personen, en dat aanleiding gaf tot massale mobilisaties. De agressieve gebeurtenissen die de cases op gang brachten zijn alle voorbeelden van *random violence*; zulk willekeurig geweld is patroonloos – het kan iedereen overkomen – en zinloos – het overkomt je zonder een enkele reden (Best, 1999, 10). Sommigen hebben naar gelijk-

aardige gevallen verwezen als *focusing events* (Kingdon, 1984; Birkland, 1998) of *circumstantial reactors* (Cobb & Elder, 1972). In al de voorbeeldcases waren de mobilisaties die volgden op dit soort geweld uitermate krachtig en massaal. Stuk voor stuk brachten ze een omvangrijk maatschappelijk debat op gang en resulteerden ze in belangrijke politieke consequenties. Uitgaande van ons tweevoudige selectie criterium, namelijk geweld gevolgd door collectieve (re)actie, moet onze zoektocht verder gespecificeerd worden: onze vraag is niet *waarom* zulke gewelddadige gebeurtenissen aanleiding geven tot het ontstaan van een beweging of mobilisatie – daarvoor zou een verschillende steekproeflogica nodig zijn, waarbij gewelddadige gebeurtenissen die wel aanleiding geven tot mobilisatie met gelijkaardige gebeurtenissen waar dat niet het geval is – maar eerder *hoe* zo een door 'willekeurig geweld' op gang gebrachte beweging en mobilisatie er uitziet.

De selectie van onze voorbeeldcases is niet alleen theoretisch gegrond. Omdat nieuwe emotionele bewegingen eerder efemere fenomenen lijken te zijn (zie onder), die een explosieve aanvang, maar een dikwijls even abrupt einde kennen – vaak al na enkele maanden – en omdat zij slechts op matige wetenschappelijke aandacht kunnen rekenen, zijn de beschikbare bronnen beperkt. Hoewel het ons ook over deze cases aan enkele cruciale gegevens ontbreekt zijn deze vier bewegingen, op dit ogenblik, zonder twijfel de best gedocumenteerde beschikbare cases.¹ Niet alleen uit de wetenschappelijke

¹ We hebben een hele reeks andere cases in overweging genomen waarbij gelijkaardige gewelddadige gebeurtenissen massale mobilisaties hebben teweeggebracht. Eind november 2000, kwam bijna een half miljoen Spanjaarden op straat in Barcelona, samen met politici van alle politieke partijen, nadat de populaire minister Ernest Luch vermoord was door ETA-activisten. Drie jaar eerder waren tienduizenden mensen, allen met een symbolische witte hand in de hand, de straat opgekomen na de moord op politicus Miguel Angel Blanco, in de ¡Basta Ya! (Genoeg is Genoeg) protesten. In september 2001, na een bloedbad waarbij duizenden het leven hadden gelaten in Oost Timor, werd een veertiendaagse van 'burgerlijke participatie, solidariteit en actie voor het verdedigen van de mensenrechten' georganiseerd in Portugal. Traditionele massa- en nieuwe media steunden het evenement, waarbij mensen witte kleren droegen, witte vlaggen meedroegen, muurschilderingen maakten en symbolisch bloemen in de rivier wierpen (Cardoso, 2002). Na een tragisch helikopterongeval waarbij 73 Israëliische soldaten omkwamen, zetten vier moeders van gevechtssoldaten 'Four Mothers' (Vier Moeders) op, een protestbeweging die zich inzette voor de terugtrekking van Israël uit de bezette gebieden in Libanon. Een jaar later, hadden een 600-tal activisten ongeveer 15.000 handtekeningen verzameld (Lemish & Barzel, 2000, 164). In Colombia kwamen op 24 oktober 1999 elf miljoen mensen op straat om te protesteren tegen de aanslepende burgeroorlog. Het protest was uitgelokt door de moord op een populaire tv-ster. De mensen droegen groene en witte kleren, de kleuren van onschuld en hoop. Op 27 maart 2002, in de nacht van dinsdag op woensdag, werden in het gemeentehuis van het Franse Nanterre 8 gemeenteraadsleden vermoord, en twee verwond door Richard Durn. Enkele dagen later kwamen zo'n 15.000 mensen samen, onder

literatuur, maar ook uit krantenartikels en niet-wetenschappelijke publicaties van betrokkenen, hebben we getracht zoveel mogelijk bewijs te verzamelen.

In het eerste deel van het artikel gaan we dieper in op de zaak Dutroux en de Witte Beweging in België. Hier wordt kort haar levensloop geschetst en worden zes op het eerste gezicht cruciale eigenschappen van de Witte Beweging uitgefilterd, die elk de klassieke bewegingstheorie tarten. Op die manier zetten we de grove lijnen uit van een voorlopig concept van 'nieuwe emotionele bewegingen'. In een tweede deel schetsen we kort de testcases aan de hand van enkele basisfeiten en -cijfers. Vervolgens worden deze cases onderzocht op het voorkomen van de zes eigenschappen. Sommige kenmerken zullen worden verworpen als zijnde idiosyncratisch; andere slagen in de test en worden weerhouden. In een vierde deel proberen we de overblijvende kenmerken te interpreteren en uit te leggen hoe ze met elkaar zouden kunnen interageren. Tenslotte plaatsen we ons resultaat in perspectief en bediscussiëren we de uitkomst van onze zoektocht.

hen enkele vooraanstaande nationale politici. De families van de slachtoffers namen een prominente plaats in het lokale stadion; allen hielden ze een witte roos in de hand. Op 26 april 2002 werd het Gutenberg Gymnasium in het Duitse Erfurt opgeschrikt door een bloedbad: een 19-jarige student schoot er 17 mensen dood. Enkele dagen later kwamen 100.000 mensen, allen een lichtgele roos in de hand, samen om de slachtoffers te gedenken, vergezeld door alle leidende nationale politici. De recente moord op de uitzonderlijk populaire Nederlandse politicus Pim Fortuyn in de vooravond van 6 mei 2002 lokte ook de vertrouwde reacties uit: foto's, kaarsen, tekeningen, teksten en vele andere zaken werden plechtig voor Fortuyns huis gelegd. Verscheidene tienduizenden namen deel aan spontane stille marsen; het stilzwijgend vasthouden van foto's en fakkels werd enkel sporadisch doorbroken door het zingen van 'You'll never walk alone'. Begin 1999 werd in Frankrijk 'Stop La Violence' opgericht door de vrienden en familie van een jonge man die vermoord was wanneer hij een gevecht wilde opbreken. In geen tijd was er doorheen Frankrijk een netwerk van 40 lokale antennes opgericht. Onmiddellijk kreeg de beweging manifeste steun van media en politieke elite. Een eerste mobilisatie in Parijs trok duizenden jongeren aan, en nationale media en politieke kopstukken waren prominent aanwezig (Cooper, 2000). Op 6 december 1989, schoot een vrouwenhater veertien jonge vrouwen dood en verwondde er dertien in de École Polytechnique in Montreal, Canada. Doorheen het hele land werden stille tochten gehouden, en Heidi Rathjen, een vriendin van de slachtoffers die zelf het bloedbad overleefd had, zette een petitie op, die de rechtstreekse aanleiding zou zijn voor een *wethervorming*. Samen met universiteitsprofessor Wendy Cukier stichtte ze de Coalition for Gun Control, die zich met succes zou inzetten voor striktere wapenwetten.

2. DE WITTE BEWEGING ALS BASIS VOOR EEN BEWEGINGSTYPE

In de nazomer van 1996 werd Marc Dutroux gearresteerd in de omgeving van Charleroi op verdenking van de ontvoering van zes jonge meisjes. Twee van hen werden levend teruggevonden in een verscholen kelder in Dutroux' huis. Voor de anderen kwam alle hulp te laat: hun levenloze lichamen werden opgegraven in onbewoond gebied. Aanvankelijk was de volkswoede gericht op Marc Dutroux, de gewetenloze kindermoordenaar. Maar al snel kwam het Belgische gerecht zelf onder vuur te liggen wegens vermeende incompetentie en omdat het de slachtoffers met te weinig respect zou behandelen. Wanneer dan op maandag 14 oktober 1996 onderzoeksmagistraat Connerotte wegens partijdigheid (door het bijwonen van een spaghetti-feestje ter ere van één van de slachtoffers) door het Belgische Hooggerechtshof van het onderzoek werd gehaald, brak de hel los. Een anarchistische, prerevolutionaire sfeer doordrong België: wilde stakingen en gewelddadige straatprotesten braken uit doorheen het hele land, kruispunten werden bezet, het openbaar vervoer kwam tot stilstand en gerechtsgebouwen werden besmeurd met spaghetti. Binnen de vijf dagen waren een half miljoen mensen de straat op gekomen (Walgrave & Rihoux, 1997). Deze felle uitingen van woede stonden in scherp contrast met de Witte Mars die op het einde van die week zou plaatsvinden in de straten van Brussel op zondag 20 oktober 1996. De Witte Mars, die was georganiseerd door de ouders van de slachtoffers, werd de grootste Belgische demonstratie ooit: één Belg op dertig nam er aan deel. De ouders van de slachtoffers namen een centrale plaats in de mars, die getuigde van een uitzonderlijke vredigheid en stilte: geen spandoek, pamflet of slogan doorbrak de witte sereniteit. Na de Witte Mars kwam er een tijdelijk einde aan de straatprotesten. Enkele maanden later zouden de ouders de Belgische burgers echter appelleren om 'Witte comités' op te richten om de ideeën van de Witte Mars levend te houden en de acties te bestendigen. Hun oproep kreeg al snel gehoor, en tegen juni 1997 waren er nationaal 124 plaatselijke Witte Comités. Deze slaagden er in om meer dan honderd kleine en lokale witte marsen op te zetten doorheen het hele land, waaraan nog eens 100.000 mensen zouden deelnemen (*Ibid.*, 1997). Maar ondertussen was het tij kerende, en de Witte Beweging begon haar enorme maatschappelijke en politieke aandacht te verliezen. Exact één jaar na de Witte Mars verzamelden 8000 mensen voor het gerechtsgebouw in Neufchâteau in een herdenkings- en herinneringsmars. De laatste grote uitbarsting van de beweging vond plaats op 15 februari 1998 wanneer 30.000 mensen de straat opkwamen in wat de 'Tweede Witte Mars'

genoemd werd. Sinds die dag zou de beweging langzaam uitdoven; ze is ingeslapen, zonder enige politieke betekenis noch media-aandacht over te houden (Walgrave & Manssens, 2000).

Tijdens haar korte bestaan vertoonde de beweging enkele merkwaardig kenmerken waarvoor de verklaarkracht van de dominante sociale bewegingstheorie tekortschoot. In het bijzonder gaat het om zes opmerkelijke eigenschappen: (1) de belangrijke rol van slachtofferschap en emoties; (2) een gebrek aan uitgesproken doelstellingen; (3) organisatorische zwakte; (4) steun van de massamedia; (5) elitesteun en (6) interne heterogeniteit (Walgrave & Rihoux, 1998; Rihoux & Walgrave, 2000).

(1) Hoewel dit nog steeds een twistpunt is binnen de sociale bewegingsleer (Rucht, 1998; Staggenborg, 1999), legt de theorie van de *resource mobilization* de nadruk op beschikbaarheid van materiële hulpbronnen, de aanwezigheid van niet persoonlijk betrokken '*issue entrepreneurs*' en dus vooral op professionalisering als cruciale elementen in de totstandkoming van sociale bewegingen (McCarthy & Zald, 1973, 1987). Maar deze elementen waren helemaal niet van toepassing op de Witte Beweging. Het slachtofferschap van de kleine meisjes en het identificatieproces dat het met zich meebracht, vormden een cruciaal element in de opzet van Witte Mars en in de daaropvolgende ontwikkeling van de beweging. In lijn met de hedendaagse stijgende aandacht voor het slachtoffer in vele maatschappelijke terreinen – in de politiek (Furedi, 2000), het recht (Bouttelier, 1993) en de media (Altheide & Michalowski, 1999) – waren het de ouders van de slachtoffers zelf die de mars persoonlijk organiseerden en die zelf de beweging gelanceerd hebben: geen *issue entrepreneur* kwam er aan te pas. Door de lange voorafgaande gemedieerde zoektocht naar hun kinderen waren naast de kinderen ook de ouders uitgegroeid tot publieke figuren, en hun persoonlijke verdriet had zich tot diep in de publieke sfeer doorgedrongen (Walgrave & Stouthuysen, 1998). Het verlies van hun kinderen gaf hen het recht om vrijuit te spreken. De authenticiteit van hun lijden verleende hen een morele autoriteit, een onbetwistbaar 'charisma' van slachtofferschap, en hun oproep werd met het grootste respect gehoord door het publiek, de media en politici (Furedi, 1997; 1998; 2000). Tarrow (1998, 36) heeft het mobiliserend potentieel van het slachtoffer al eerder benadrukt:

"It may be surprising to think of death as a source of collective action. But it is the reaction of the living – especially to violent death – that is the source of protest, rather than death itself. Death has the power to trigger violent emotions and brings people together with little in common but their grief and their solidarity. It provides

legitimate occasions for public gatherings and is one of the few occasions on which officials will hesitate to charge into a crowd or ban public assemblies".

Dat was exact het geval. Niet enkel namen de slachtoffers het initiatief en werden ze de onbetwiste leiders van de beweging, het was in de eerste plaats hun slachtofferschap dat appelleerde aan de bevolking en dat de participatie tot zulke proporties bracht. Onze surveygegevens van de demonstranten en de Witte comitésleden (zie appendix) tonen aan dat deze mensen zich heel sterk identificeerden met de slachtoffers en hun families: een enorme oververtegenwoordiging van mensen met kinderen onder de witte marcheerders en de militanten van de Witte Beweging is slechts één indicator van dit proces (Walgrave & Rihoux, 1997).

Identificatie met de slachtoffers leidde tot een tweevoudige emotionele uitkomst: medeleven en angst. Gevoelens van medeleven en solidariteit werden het meest vermeld als reden om zich te engageren in de beweging: de slachtoffers werden als martelaren aanzien, als hedendaagse heiligen – zeker in het licht van hun kinderlijke onschuld – en er werd naar hen verwezen als nauwe verwanten. Anderzijds waren de mensen bang voor het lot van hun eigen kinderen. Ze engageerden zich omwille van de schokkende gedachte dat eenzelfde verschrikking ook henzelf en hun kinderen zou kunnen treffen. Heel wat deelnemers wilden dat de marsen een signaal waren dat gelijkaardige gebeurtenissen voor altijd zouden vermeden moeten worden, omdat de Dutroux-gebeurtenissen in geen geval tevergeefs zouden mogen geweest zijn (*Ibid.*, 1997). Mensen kwamen de straat op voor hun *eigen* kinderen, die betekenis en zin gaven aan hun leed, en die anderzijds hun angst bestendigden. Op die manier waren medeleven en angst, beide gebaseerd op de identificatie met de slachtoffers, complementair. Maar men zou hierdoor kunnen verwachten dat beide emoties de beweging in tegengestelde richtingen zouden hebben gestuurd. Als medeleven de overhand kreeg, zou de beweging geëvolueerd kunnen zijn naar een *identiteits*beweging, zonder externe doelstellingen noch instrumentele strategieën. Bijeenkomsten van de beweging zouden louter Durkheimiaanse rituelen zijn, waarbij mensen samenkomen, gevoelens delen en de groepsbanden versterken. Het was de angst die de beweging haar externe drijfkracht verleende, die haar tot een *instrumentele* beweging maakte, met politieke en maatschappelijke doelstellingen en met de ambitie om structurele veranderingen te bewerkstelligen opdat zulke gebeurtenissen zich nooit zouden kunnen herhalen. Tijdens haar korte leven balanceerde de Witte Beweging continu tussen beide bewegingstypes, tussen identiteit en instrumentaliteit (Kriesi et al., 1995) en deze onbeslistheid heeft ontegensprekelijk bijgedragen tot haar ondergang (Walgrave, 2001).

Het verhaal van de Witte beweging toont aan dat rationaliteit en emoties elkaar niet hoeven uit te sluiten. Emoties zijn lang veronachtzaamd in de sociale bewegingstheorie, maar recent maken we een inhaalbeweging mee (Aminzade & McAdam, 2001). Zowel rationaliteit als emoties kunnen in alle mobilisaties worden teruggevonden (Jasper, 1997; Goodwin et al., 2001; Hooghe & Deneckere, 2002; Aminzade & McAdam, 2001), of, zoals Jasper 1997, 109) het stelt: "most emotions are part of rational action, not opposed to it". We willen er dan ook uitdrukkelijk op wijzen dat wij *niet* beweren dat 'nieuwe emotionele bewegingen' nieuw en uniek zijn in dit opzicht, dat zij dus meer emotioneel zouden zijn dan andere bewegingen. Wij willen de "recursiviteit van emotionele mobilisatie" (Hooghe & Deneckere, 2002, 100) niet in twijfel trekken, en bevestigen integendeel het feit dat alle bewegingen en mobilisaties een kern van mobiliserende emoties in zich dragen. Maar wat de 'nieuwe emotionele bewegingen' dan wel vernieuwend zou kunnen maken is de centrale rol van de slachtoffers binnen de beweging, de sterke identificatieprocessen die daardoor worden gecreëerd, en het feit dat persoonlijke, intieme en private gevoelens die hun wortels vinden in het persoonlijke leven (de eigen kinderen) worden omgezet in politiek significante mobilisaties (Walgrave & Stouthuysen, 1998). Ietwat cru gesteld zijn slachtoffers een uitermate dankbare bron van mobiliserende emoties, die aangeboord – gerecupereerd – kan worden door eender welke sociale beweging die daar haar voordeel mee kan doen; zeker wanneer er een onmiddellijk schuldig doelwit aan kan worden gekoppeld. In sommige gevallen zijn de slachtoffers een '*triggering device*', een soort van startschot voor de demonstratieve uiting van een reeds lang sluimerend politiek ongenoegen (Cobb & Elder, 1972; Hooghe & Deneckere, 2002). Maar nog vaker wordt zulk slachtofferschap meteen gepolitiseerd en gebruikt als mobilisator in antagonistische campagnes. Het grote verschil met de 'nieuwe emotionele bewegingen' is nu net de voorafgaande politieke en organisatorische maagdelijkheid (zie onder) van deze laatste: het gaat hier niet om gepolitiseerd leed dat wordt aangewend in instrumentele strategieën binnen een reeds bestaande politieke strijd. Het leed op zich is bij de 'nieuwe emotionele bewegingen' immers de basis van de beweging en haar mobilisaties, die worden gedragen door medeleven en respect voor de slachtoffers, en buiten het uitdrukken van medeleven en verontwaardiging is haar enige doel – als dat er al is – het toekomstig voorkomen van de daden die het slachtofferschap hebben tweegebracht.

(2) De uiting van, en het streven naar welomlijnde doelstellingen wordt algemeen beschouwd als een voorwaarde voor succesvolle mobilisatie en bewegingsvorming. (Gamson, 1975; 1990; Snow et al., 1986; Klandermans,

1984; 1997). Nochtans werd tijdens de Witte Mars het witte stilzwijgen door geen enkele slagzin, pamflet of spandoek verstoord. Normaliter stellen sociale bewegingen eisen en zetten ze specifieke doelstellingen voorop, maar de witte betogers deden dat niet. Integendeel, het was Eerste Minister Jean-Luc Dehaene die de officieuze doelstellingen van de beweging creëerde door specifieke beleidsmaatregelen te beloven toen hij de ouders in zijn ambtswoning ontving op de dag van de Witte Mars. Rucht (1998, 46) vond gelijkaardige, niet-doelgerichte voorbeelden van mobilisatie terug in het Duitsland van de jaren 1950, maar deze gevallen waren uitzonderlijk:

"Only on few occasions, do we find other forms of mass protest, such as a march carrying torches (*Fackelzug*) or a silent march (*Schweigemarsch*) with no speeches or chanted slogans".

Het gebrek aan ondubbelzinnige eisen, die normaal gezien bepalend zijn voor collectieve actie, was de expliciete wens van de ouders van de slachtoffers, die hadden opgeroepen tot een 'witte' en dus ook politiek kleurloze demonstratie. In de kranten werd hun oproep geamplificeerd en werd hen een forum verleend om hun eisenloze standpunt te uiten en hun 'alleen voor onze kinderen'-mantra te herhalen (Walgrave & Manssens, 2000). Het uitblijven van publieke eisen stemde ook overeen met de drijvende kracht van medeleven die zich bij de meeste betogers voordeed. Een aanzienlijk deel van de deelnemers drukte nochtans wel politieke doelen uit wanneer daarnaar gevraagd werd in onze enquête – opkomen tegen pedofilie, de eis voor een hervorming van het gerecht of zelfs een hervorming van het gehele Belgische politieke systeem – maar zij respecteerden unaniem de wens van de ouders (Walgrave & Rihoux, 1998, 318).

Maar, de 'eisloosheid' van de beweging zou nog wel eens een andere reden kunnen hebben: naast de oproep van de ouders zou ook de afwezigheid van gevestigde bewegingsorganisaties (zie onder) een verklaring kunnen geven: bestaande organisaties legden hun gevestigde doeleinden en eisen niet op aan de nieuwe beweging.

(3) Vanaf de jaren 1980 was in de sociale bewegingsleer min of meer de consensus gegroeid dat een zekere organisatiegraad onmisbaar is voor (massale) mobilisatie: rationele actoren engageren zich in instrumentele actie via formele organisaties, om hulpmiddelen te verzekeren en mobilisatie aan te wakkeren (Buechler, 1995, 441; McCarthy & Zald, 1973; 1987). Weerom doorbrak de Witte Beweging de theoretische verwachtingen. Hoewel er in België al gevestigde, goed gestructureerde en behoorlijk uitgebouwde organisaties bestonden die hun activiteiten richtten op pedofilie, kinderonvoeringen en

kindermisbruik – het Hulpfonds voor Ontvoerde en vermiste Kinderen (1991) en de vzw Marc & Corinne (1992) (Rihoux & Walgrave, 1998) – hebben deze organisaties *niet* van de gelegenheid gebruik gemaakt om eigen mobilisaties in het getouw te zetten om op die manier hun positie in het actieveld te verzekeren en de uitbouw van nieuwe bewegingen te voorkomen. Hetzelfde ging op voor de klassieke bewegingsorganisaties, vakbonden en politieke partijen, die de Belgische straten altijd al gedomineerd hebben (Van Aelst & Walgrave, 1999; 2001; Norris et al., 2004). Deze actoren hebben hun kolosale mobilisatiemachinerieën niet in werking gesteld en hebben hun leden niet tot deelname aangezet. Ook de ouders zelf hadden zich niet formeel georganiseerd: voor de organisatie van de Witte Mars was niet eens een tijdelijke vereniging opgezet. De merkwaardige volledige afwezigheid van organisatorische steun is toe te schrijven aan de ouders, die het bestaande organisaties niet toelieten hun belangrijke zaak over te nemen. Ze beschouwden de Witte Beweging als hun *persoonlijke* beweging, gebaseerd op hun *eigen* verdriet voor het verlies van *hun* kinderen. Het was hun persoonlijke eigendom die door geen enkele groep of partij gerecupereerd mocht worden. Wanneer na enige tijd de bestaande kinderbeschermingsorganisaties hun deel van de immense sociale aandachtskoek wilden verkrijgen, en het '*issue ownership*' van de ouders durfden aanvechten, zouden deze laatste een bittere strijd uitvechten met deze gevestigde organisaties.

Coöpteerbare netwerken van mensen met gemeenschappelijke ervaringen en/of van mensen die het meest zijn geïntegreerd in het sociale weefsel, kunnen worden beschouwd als het eerste alternatief voor formele organisaties (Freeman, 1983; 1999). Maar zelfs dit 'zachte' substituuut was niet voorhanden in de witte case. De demonstranten waren niet meer maatschappelijk geïntegreerd dan de gemiddelde Belg, ze waren minder actief in associaties, en minder vaak lid van een vakbond of partij (Walgrave & Rihoux, 1998). Voorts zou McAdams (1988) micromobilisatie context kunnen beschouwd worden als een tweede alternatief voor formele organisaties: het gaat dan om rekrutering via informele netwerken in kleine en verspreide culturele en politieke associaties. Maar onze surveygegevens weerleggen ook deze alternatieve mogelijkheid: meer dan 80% van de betogers gaf aan dat hun belangrijkste rekruteringskanaal de media waren (zie onder); 10% verwees naar familie, vrienden of collega's als primaire rekruteerders, wat zelfs een nog minder formeel niveau van rekrutering is dan de micromobilisatie context (McCarthy, 1996). Het aantal demonstranten dat via de typische rekruteringskanalen was gemobiliseerd was uitzonderlijk klein: slechts 10% was op organisatorische wijze gerekruteerd. Niet meer dan 5% stapte samen met

medeleden van een organisatie, terwijl 60% van de demonstranten in het gezelschap was van familie, en 19% met vrienden of collega's meeliep. Vergelijkend onderzoek in dezelfde periode toont aan dat deze cijfers beduidend verschillen van die bij de andere, 'gebruikelijkere' Belgische betogingen waarbij organisaties een veel centralere rol spelen (Walgrave & Rihoux, 1998; Walgrave & Manssens, 2000; Van Aelst & Walgrave, 2001; Norris et al., 2004).

Gangbare rekruteringstheorieën schieten tekort in hun verklaarkracht, misschien omdat ze teveel gericht zijn op cognitieve processen en te weinig op morele en emotionele rekruteringsdynamiek op het niveau van het individu (Jasper, 1997; 1998; Goodwin et al., 2001). Misschien zouden de diep gevoelde emoties het gebrek aan organisatiekracht kunnen compenseren. Jasper (1997; 1998) introduceerde in dit verband het begrip '*moral shocks*': deze worden op gang gebracht door gebeurtenissen – meestal onverwachte publieke gebeurtenissen die enorme media-aandacht krijgen – die een zodanig gevoel van woede opwekken dat mensen geneigd geraken om politieke actie te ondernemen, ongeacht of ze zich in een mobilisatienetwerk bevinden of niet. Ze ondernemen een *actieve* zoektocht naar protestmogelijkheden in de plaats van inert af te wachten tot een opportuiniteit voor protest zich voordoet. Elders hebben we een gelijkaardig argument ontwikkeld, voortbouwend op Klandermans' (1997) overbekende onderscheid, waarin we stellen dat een extreme mate van consensusmobilisatie kan resulteren in een '*spill-over*' van automatische en quasi spontane actiemobilisatie (Walgrave & Manssens, 2000). In het teweegbrengen van die *spill-over* en het veroorzaken van '*moral shocks*' spelen de massamedia een cruciale rol.

(4) De interactie tussen media & sociale bewegingen heeft al heel wat aandacht gekregen binnen de sociale bewegingstheorie (Gamson, 1992; Gamson & Wolfsfeld, 1993; Gamson, 1995; Gitlin, 1980; Molotch, 1979; Van Zoonen, 1992).

Maar de eigenlijke actieve mobilisatiekracht van de media staat in al deze bijdragen verre van centraal. Enkele gevallen uitgezonderd (Juhem, 1998), wordt de mobiliserende kracht van de media niet al te hoog ingeschat (Gamson, 1992; Klandermans & Goslinga, 1996; McQuail, 1993, 381). Klandermans (1997) stelt dat massamedia wel in staat zijn om een gunstig mobilisatieklimaat te creëren (consensusmobilisatie), maar dat ze tekortschieten op het vlak van persuasieve communicatie (actiemobilisatie). Voor de Witte Beweging waren de media nochtans zonder enige twijfel een onontbeerlijke bondgenoot. Zij hebben de Witte Mars *gemaakt* door het gebeuren

hun onvoorwaardelijke steun te geven en door de rol te vervullen die normaal is weggelegd voor reeds bestaande organisaties en rekruteringsnetwerken. We hebben dit punt al meermaals uitgebreid behandeld (Walgrave & Rihoux, 1998; Walgrave & Manssens, 1998; 2000), dus we behandelen dit argument zeer beknopt (voor technische details, zie appendix).

De Belgische pers kan niet enkel amplificatie van de kwestie en consensusmobilisatie worden toegeschreven, maar zelfs actiemobilisatie, hetgeen de eigenlijke stimulans en aansporing tot participatie inhoudt. De nieuwsverslaggeving over de zaak Dutroux was massaal en alomtegenwoordig (één-derde van al het nieuws gedurende meer dan drie maanden); alle media putten uit hetzelfde '*masterframe*' waarbij keer op keer de vervreemding van, en de kloof tussen 'de mensen' en 'het systeem' werden benadrukt. De berichtgeving was emotioneel appellerend, en legde de nadruk op (en droeg dus ook bij tot) de alomtegenwoordigheid van de gevoelens van angst. De media kozen overduidelijk de zijde van het protest; zij spoorden het publiek zowel impliciet (door het benadrukken van het historische karakter van het protest, en het verlagen van alle mogelijke participatiebarrières) als expliciet (door het bijvoegen van aankondigingposters in de kranten, en zelfs door eigen protestevenementen op te zetten) aan om deel te nemen aan de protestbijeenkomsten. Hoewel echte causaliteit tussen mediaberichtgeving en mobilisaties nooit zwart op wit kan worden bewezen (McPhail & McCarthy, 2002, 11), zouden 'nieuwe emotionele bewegingen' wel eens een andere verhouding met de media kunnen hebben dan andere bewegingen. Terwijl sociale bewegingen normaliter worden uitgedaagd door de media en een heuse strijd moeten voeren om hun boodschap tot bij een breder publiek te krijgen, zouden nieuwe emotionele bewegingen daarentegen eerder meedrijven op de hun uiterst gunstig gezinde mediagolven.

(5) Aanvankelijk werd de Witte Beweging niet afwijzend benaderd door het politieke establishment. Integendeel: ondanks de politieke ontevredenheid die bij het volk leefde en die werd belichaamd door de beweging en haar aanvalen op de politieke autoriteiten, kreeg zij niet te maken met repressie, maar veeleer met facilitering en steun. Waarschijnlijk was de volkswoede zo wijdverspreid en fel dat politici besloten om de beweging te steunen om een 'revolutionaire polarisatie' (Tarrow, 1998, 149) te vermijden. Ook de 'eisloosheid' en de (ook letterlijke) afwezigheid van enige politieke kleur in de beweging, die ervoor zorgden dat geen enkele politieke kracht op deze witte boosheid kon kapitaliseren, maakten het makkelijker voor de politieke elites om de beweging unaniem te steunen. De Belgische koning Albert II riep zijn

volk op om deel te nemen aan de Witte Mars; alle partijen zegden zonder uitzondering de mars en zijn (non-)eisen te steunen. Minister van Binnenlandse Zaken Johan Vande Lanotte erkende de ouders van de slachtoffers als de officiële organisatoren van de Witte Mars en ontving hen meermaals om de organisatie ervan te bespreken. Minister van Justitie Stefaan Declerck zocht de ouders thuis op en beloofde hen er alles aan te doen om de gebeurtenissen die het land in rep en roer hadden gezet in de toekomst te voorkomen. Op de dag van de Witte Mars zelf, stelde premier Dehaene persoonlijk verschillende beleidsmaatregelen voor, waaronder een radicale depolitisering van het Belgische rechtssysteem, en hij beloofde de snelle implementatie daarvan (een belofte die hij ook zou waarmaken). Dehaene gaf zelfs toe dat de Belgische regering teveel bezig was geweest met de implementatie van de EU Maastrichtnorm, en teveel belangrijke maatschappelijke problemen had verwaarloosd (Walgrave & Rihoux, 1997). Kortweg; aanvankelijk leek de Witte Beweging meer een consensusbeweging dan een conflictbeweging te zijn. Algemene hervormingen in justitie en politiek werden universeel toegejuicht en waren bindende kwesties waarmee iedereen kon instemmen. Gedurende de eerste paar maanden werden geen tegengestelde inzichten verkondigd en geen enkele politicus waagde het om beledigende of afkeurende opmerkingen te geven met betrekking tot de Witte Mars en haar organisatoren.

(6) De traditionele variabelen geslacht, leeftijd en opleidingsniveau zijn nog steeds de belangrijkste demografische voorspellers voor protestparticipatie (Van Aelst & Walgrave, 2001; Norris, 2002; Crozat, 1998; Dalton, 1996). Hoogopgeleide, jonge tot middelbare mannen zijn het meest geneigd om deel te nemen aan protest. Hoewel de discriminerende kracht van deze klassieke SES-variabelen langzaamaan aan het afnemen is blijft de idee dat de participatie aan protest een zaak is van specifieke groepen, grotendeels onbetwist. Protest wordt vrijwel altijd opgezet door organisaties die de belangen van specifieke groepen behartigen, waardoor er nauwelijks (goed gedocumenteerde) voorbeelden van protesten of bewegingen bestaan die er in geslaagd zijn een doorsnede van de Belgische bevolking te mobiliseren. Welnu, eens te meer daagt de Witte Beweging de klassieke noties van mobilisatie en participatie uit. De deelnemers van de Witte Beweging maakten een buitengewone dwarsdoorsnede van de Belgische bevolking uit. Met de uitzondering van vakbondsbetogingen binnen sectoren waarin voornamelijk vrouwelijk personeel is tewerkgesteld, is protest in België voornamelijk een mannenzaak (Smits, 1985). Maar, appellerend aan zowel mannen als vrouwen waren beide gelijk vertegenwoordigd in de tweede Witte Mars. Ook wat leeftijd betreft

waren de deelnemers opmerkelijk evenredig verdeeld vergeleken met de bevolkingspiramide, met weliswaar een lichte oververtegenwoordiging van de (30-49)- en de (50-59)- categorieën, en een kleine ondervertegenwoordiging van de 60+ groep (Walgrave & Rihoux, 1998). Eenzelfde afspiegeling ook op voor opleidingsniveau, met een opmerkelijke combinatie van mensen met enkel een diploma lager secundair onderwijs – hoewel nog steeds minder dan op populatieniveau – met een slechts matig oververtegenwoordigde groep van hypergeschoolden, die zo vaak dominant vertegenwoordigd zijn binnen nieuwe sociale bewegingsleden. Multivariate analyses hebben aangetoond dat de tweede Witte Mars in vergelijking met enkele andere belangrijke Belgische betogingen in de laatste jaren inderdaad veruit het meest heterogeen was samengesteld (Van Aelst & Walgrave, 2001; Norris et al., 2004; Decoster et al., 2002).

Hoewel het actief lidmaatschap binnen sociale bewegingen zelfs nog meer sociaal bevooroordeeld is dan betogingactivisme (Verba et al., 1995, 306) ging eenzelfde heterogeniteit ook op voor de militanten van de Witte Beweging, de leden van de Witte Comités. Hier waren meer vrouwen dan mannen actief, zelfs in de hoogste geledingen van de comités, wat recht tegenover de theoretische verwachting staat die een dalende vrouwelijke aanwezigheid voorspelt naarmate men hoger in de hiërarchie van een organisatie gaat (Lovenduski, 1986), een fenomeen dat trouwens ook kan worden waargenomen in organisaties met een talrijke vrouwelijke vertegenwoordiging, zoals nieuwe sociale bewegingen (Kitschelt & Hellemans, 1990). Wat leeftijd en opleidingsniveau betreffen maakten de militanten een zelfs nog representatiever steekproef van de Belgische bevolking uit (Walgrave & Rihoux, 1998).

3. HET VOORLOPIGE BEWEGINGSTYPE GETEST: DRIE BUITENLANDSE CASES

Nu we zes onderscheiden en uitzonderlijke kenmerken hebben ontwaard in de Belgische case en op die manier een voorlopig bewegingstype hebben opgezet, is het nu tijd om deze voorbeeldtypificatie te confronteren met andere gelijkaardige gevallen. Gaan deze karakteristieken ook op voor soortgelijke gebeurtenissen, bewegingen en mobilisaties, of moeten ze integendeel beschouwd worden als individueel en idiosyncratisch, als slechts het resultaat van de specificiteit van de Belgische case en haar omstandigheden? Na een beknopte kenschets van onze drie testcases zullen we stapsgewijs nagaan of de zes karakteristieken ook voor hen opgaan. Nogmaals, dit is een explore-

rende poging waarbinnen slechts drie cases betrokken worden, en met onvermijdelijk een heleboel lacunes in de beschikbare onderzoeksgegevens.

3.1. Drie cases in een notendop

3.1.1. *De Snowdrop Campaign*

In de vroege ochtend van 13 maart, 1996, slenterde Thomas Hamilton de sporthal van de Dunblane Primary School in Schotland binnen, gewapend met verscheidene legaal verkregen semi-automatische vuurwapens. In amper drie minuten had hij zestien vijf- en zesjarige kleuters en hun juffrouw doodgeschoten, en nog eens tien kinderen en drie leerkrachten verwond. Na 105 schoten te hebben gelost richtte hij het geweer op zichzelf, om zo het bloedblad te beëindigen met een totaal dodental van achttien. In de onmiddellijke nasleep van dit incident werd de Snowdrop Appeal in het leven geroepen, die zich zou inzetten voor een totaalverbod op handwapens. De Snowdrop Campaign zou uiteindelijk 750.000 handtekeningen bijeenkrijgen, en in minder dan drie jaar tijd waren haar eisen omgezet in een wet die uiteindelijk van kracht zou worden in januari 1998 (Scraton, 1999; Thomson et al., 1998).

3.1.2. *De Million Mom March*

Op 20 april 1999, rond lunchtijd, liepen twee tienerjongens hun school in Denver binnen, gewapend met verschillende halfautomatische geweren, pistolen en diverse explosieven. In hun tocht doorheen Columbine High School vermoordden ze dertien studenten en een leerkracht, en verwonden nog eens 23 mensen op hun pad, alvorens zich van het eigen leven te beroven. Dit voorval, dat plaatsvond in Littleton, een welvarende buitenwijk van Denver, was de zevende en dodelijkste schoolschietpartij geweest in achttien maanden. In totaal hadden deze zeven geresulteerd in 31 doden en 63 gewonden. Precies één maand na het incident in Columbine, op 20 mei, opende een andere tiener het vuur op zijn middelbare school in Georgia, waardoor zes mensen gewond raakten. Op 10 augustus verwondde een racist drie peuters en een volwassene toen hij in een joods kinderdagverblijf in Granada Hills, Los Angeles, in het wilde weg begon te schieten (Goss, 2002). Geschokt door de berichten over deze gebeurtenissen in het televisienieuws besloot Donna-Dees Thomases, huisvrouw en moeder van twee kinderen, om zichzelf in te zetten voor een hervorming van de Amerikaanse wapenwetten. Ze vatte het plan op om hiervoor een protestmars op touw te zetten. Thoma-

ses lanceerde een website, en noemde haar initiatief de Million Mom March. Al snel had een vijfhonderdtal moeders zich bij haar initiatief aangesloten. Uiteindelijk zouden op 14 mei, moederdag, verschillende honderdduizenden, voornamelijk vrouwen, deelnemen aan de eerste Million Mom March in Washington en in 73 andere steden en dorpen doorheen de VS (Boyle, 2000; Goss, 2002).

3.1.3. De Beweging Tegen Zinloos Geweld

Leeuwarden, Nederland, 13 september 1997. In de vroege zondagochtend waren Meindert Tjoelker en zijn vriendin Jennifer huiswaarts aan het wandelen na een avondje uit met twee bevriende koppels, toen ze vier herriescoppers opmerkten die een fiets in de rivier wilden gooien. Tjoelker riep: "Is dat nou echt nodig?" waarop het viertal de voetgangersbrug overstak en een gewelddadige aanval inzette. Tjoelker viel op de grond en kreeg een aantal trappen tegen het hoofd; enkele uren later zou hij overlijden in het hospitaal. Binnen slechts een paar dagen kwam een heuse solidariteitsbeweging op gang: mensen legden bloemen, kaarsen en kindertekeningen op de plaats waar Tjoelker vermoord was; er werd een nationale minuut stilte gehouden, en een herdenkingstocht werd bijgewoond door duizenden sympathisanten. Een jaar eerder, op 17 augustus 1997, kwam Joes Kloppenburg om in een erg gelijkaardig incident, toen hij wilde tussenkomen in een gevecht waarbij een viertal een onschuldige voorbijganger aanviel. Kloppenburg riep: "Moet dat nou echt?", waarop de vier hun woede op hem gingen afreageren. Kloppenburg werd bewusteloos getrapt, gleed in een coma, en stierf enkele uren na de feiten. Enkele dagen na het incident werd het 'Platform tegen Geweld' opgericht en werd een herdenkingstocht gehouden. Zowel Tjoelker als Kloppenburg werden de postume boegbeelden van de Beweging tegen Zinloos Geweld, die verschillende lokale afdelingen en twee nationale organisaties zou tellen (Boutellier, 2000). De beweging won nog meer aan bestaansrecht door een aantal gebeurtenissen in de volgende jaren, die keer op keer grote mobilisaties uitlokten: op 10 januari 1999 werden twee tienermeisjes, Marianne Roza en Froukje Schuitmaker, gedood toen ze uit een danstent in Gorinchem kwamen. Drie mannen hadden het vuur geopend op de deur van discotheek waar ze even voordien waren buitengewerkt, en beide meisjes stonden pal in de vuurlinie. Een week later werd een herdenkingstocht bijgewoond door zo'n 30.000 sympathisanten, die fakkels en witte rozen meedroegen. De tocht werd rechtstreeks uitgezonden op de nationale televisie. Ook in Vlaardingen kwamen een 20.000 mensen de straat op een week na de dood van Daniël Van Cotthem, die schijnbaar zonder reden was

aangevallen en vermoord op 7 januari 2000, toen hij zijn vriendin naar het station wandelde (Bouttellier, 2000; Vasterman, 2000). In totaal werden tussen 1997 en 2000 22 optochten geteld, waarvan er zeven een nationaal karakter hadden en 75.000-100.000 deelnemers telden (Bouttellier, 2000).

3.2. Slachtofferschap en emoties

Slachtofferschap was een kernelement van de Witte Beweging. Slachtoffers en hun nabestaanden waren de centrale actoren in de beweging en zij hadden er het volledige gezag over. Identificatie met de slachtoffers, vertaald in de twee emoties van medeleven en angst, was het voornaamste mobilisatiemechanisme. Beide onderscheiden emoties waren van constructief belang voor de beweging: medeleven zorgde voor de interne cohesie en identiteit van de beweging, terwijl angst haar externe doelstellingen verleende. Had slachtofferschap een even grote draagwijdte in de drie testcases?

De Snowdrop Appeal was niet gelanceerd door de nabestaanden van de slachtoffers zelf, maar door een vriendin van één van de families, Anne Pearson. Oorspronkelijk zou de Appeal anoniem blijven en, uit respect voor de slachtoffers, niet met hen of hun nabestaanden geassocieerd worden. Maar de link met de slachtoffers van Dunblane zou niet lang uitblijven:

"Subsequent to the launch and its support by a number of the families of the victims, the Snowdrop Appeal, in the eyes of the public and the media, became organically linked with the tragedy of Dunblane" (Thomson et al., 1998, 330).

Verschillende nabestaanden van slachtoffers ondertekenden de petitie, en Mick North, de vader van de vermoorde Sophie, nam publiekelijk deel aan de lancering van de Snowdrop Appeal en engageerde zich ten volle in de daaropvolgende lobbycampagne. North zelf (2000) spreekt over Dunblane als een 'publiek-private tragedie', waarmee hij bedoelt dat het private verdriet van de ouders al gauw was uitgegroeid tot een publieke kwestie. In een bespreking van Norths boek stellen Hume en Cowley (2000) dat mensen ten tijde van het Dunblane-incident werden gehuldigd, niet om hun verwezenlijkingen, maar wel omwille van de hoeveelheid leed die ze te verwerken hadden gekregen. De ouders van de Dunblane kinderen waren uitgegroeid tot publieke figuren, met een bevoordeelde status in het maatschappelijke debat.

"Nowadays, it seems that the loss of a loved one can automatically gain you the kind of moral authority that politicians crave... With the endorsement of victim's

relatives, campaigns... for a ban on handguns, can assume the force of a moral imperative. The message is that to challenge views espoused by these relatives is to disrespect the memory of their loved ones, almost to dance on their graves" (Hume & Cowley, 2000).

De nabestaanden van de slachtoffers speelden dus wel degelijk een belangrijke rol in de Snowdrop Appeal, al was die rol anders. Zij namen niet zelf de leiding van de beweging op zich; het was niet hun eigen, persoonlijke beweging. Maar hun sympathie en publiekelijke steun verleenden de beweging extra stuwkracht en droegen bij tot haar succes. Hoewel het ons aan de noodzakelijke surveygegevens ontbreekt om het te bevestigen, waren ook hier meer dan waarschijnlijk gelijkaardige identificatiemechanismen verantwoordelijk voor de brede steun voor de beweging, die leidden tot de gekende mengeling van medeleven en angst. De Britse socioloog Frank Furedi (1997; 1998; 2000) opperde dat het Dunblane-incident en de daaropvolgende campagne een voorbeeld waren van wat hij noemt een '*culture of fear*', een angstcultuur. Het tragische dodelijke incident in Dunblane werd al snel omgevormd tot een doel, mede door de nabestaanden van de slachtoffers die de hoop uitdrukten dat hun geliefden niet tevergeefs gestorven waren (Furedi, 1998). Het feit dat de beweging haar inspanningen zou gaan richten op de instrumentele claim van strakkere wapenwetten (zie onder), suggereert dat angst inderdaad de dominante publieke reactie zou kunnen geweest zijn.

Donna-Dees Thomases, de oprichtster van de Million Mom March, verklaarde over haar opzet van dit initiatief:

"When I started it, I didn't know the difference between the Brady Bill and the Brady Bunch... It's just a matter of instinct. Mothers that want to protect their children. It's very primitive" (www.millionmommarch.com).

Haar identificatie met de ouders van de slachtoffers en het idee dat op een dag gelijkaardige incidenten ook haar kinderen zouden kunnen overkomen, zetten haar aan om de Million Mom March op touw zetten. Hoewel er aanvankelijk, zoals in de Snowdrop Appeal, geen Columbine slachtoffers betrokken waren in het initiatief van Thomases, zouden dezen de beweging al snel publiekelijk beginnen te steunen. Van bij de aanvang waren elf overlevende slachtoffers van wapengeweld en nabestaanden actief op nationaal niveau in de beweging; tientallen getuigenissen verschenen op de website, en tijdens de mars "bereaved mothers talked about the loss of their children" (Goss, 2001b, 11). De samenhang met de nabestaanden en hun persoonlijke verdriet en lijden verleende legitimiteit aan Thomases' initiatief. Goss (2001b), die een grondige studie heeft gemaakt over de Million Mom March

gebaseerd op enquêtes van de deelnemers, bevestigt dat identificatiemechanismen aan het werk waren en dat rekrutering voor de Million Mom March en voor verder aanhoudend activisme in de eerste plaats gebaseerd waren op wat zij noemt het 'maternalistische frame' van bekommernis om de veiligheid van de eigen kinderen.

"The rash of mass shootings in 'safe places' made everybody a potential victim. And the maternalist rhetoric, sounding universal themes of child protection, made every mother (or parent) a potential part of the solution, at least for a day".(Goss, 2001a, 30).

Ook Brooks et al. (2000) beschrijven de reactie van de Amerikaanse publieke opinie op de Columbine moorden als:

"a mixture of empathy for the community, grief for the victims, and a desperate fear for the safety of their children".

Net als in Dunblane speelden slachtoffers een belangrijke rol; ook hier echter geen leidende rol maar veeleer één van steun. Identificatiemechanismen hadden hier evenzeer hun belang: ook deze beweging was gestoeld op de emoties van medeleven en angst. Net als in Dunblane richtte deze beweging zich op gelijkaardige instrumentele doeleinden, namelijk strengere wapenwetten (zie onder), wat doet vermoeden dat ook hier angst de voornaamste emotionele drijfveer was.

Slachtoffers en hun nabestaanden speelden een sleutelrol in de opzet van de Beweging tegen Zinloos Geweld in Nederland. Bouttellier (2000) telde dertien actieve bewegingstakken waarvan er ten minste zeven werden opgericht door slachtoffers zelf of door vrienden of familie van slachtoffers. Zo richtte Jan Kloppenburg, de vader van Joes, de *Stichting Kappen Nou!* op, terwijl de *Stichting Groningen Veilig* werd gesticht door Jaap Ruijter de Wildt, de vader van het vermoorde meisje Anne. *Gorcum Tegen Geweld* was opgezet door Marijn Krol, de broer van een meisje dat naast Froukje Schuitemaker en Marijanne Roza stond toen zij werden gedood aan de nachtclub. De slachtoffers en hun families werden met de meeste eerbied behandeld door zowel de bevolking als de nationale massamedia. In een opmerkelijk exacte articulatie van Furedi's (2000) notie van een '*victim-expert*' stelde Froukje Schuitemakers broer, die ook betrokken was in de beweging:

"Tenslotte moet ik mijn verhaal kwijt, en de journalisten luisteren wel. Wie durft een slachtoffer nou tegen te spreken?" (Luyendijk, 2000).

De meeste van de twintig optochten die door de beweging werden opgevoerd waren georganiseerd door familie of vrienden van de slachtoffers of door mensen die rechtstreeks betrokken waren bij het dodelijke geweld. In *alle* gevallen had overleg met, of betrokkenheid van de families van de slachtoffers plaatsgehad (Bouttellier, 2000). Het slachtofferschap verleende duidelijk legitimiteit aan de beweging, en de identificatie met het verdriet en het leed van de nabestaanden was een troef voor de optochten. Beunders (2002, 173) kenschetst Meinder Tjoelker als het 'ideale' slachtoffer, impliciet verwijzend naar de makkelijkheid waarmee men zich met hem kon identificeren.

"Binnen een dag was het beeld van een heilige gecreëerd, en was het overlijden omringd door tragische toevalligheden die het drama en zijn heldendom nog eens accentueerden. Hij was een 'vriendelijke man die zijn burgerplicht deed'".

Tjoelker was vermoord op de terugweg van zijn vrijgezellenavond, en zijn begrafenis vond plaats op de dag dat hij zou gaan trouwen. Het had iedereen kunnen overkomen. Eén van de twee in de media meest aan de stille tochten toegeschreven eigenschappen was 'medeleven'. Ook 'het uiten van verdriet', 'rouwen', 'bezinnen' en andere emotionele verwijzingen werden vaak vermeld in de Nederlandse media (Bouttellier, 2000).

We kunnen dus besluiten dat slachtoffers in al de voorbeeldcases een belangrijke rol speelden. De Nederlandse case staat het dichtst bij de oorspronkelijke Belgische case, waarbij (nabestaanden van) slachtoffers het initiatief namen en persoonlijk het leiderschap van de beweging op zich namen. De Britse en Amerikaanse cases zijn ook onderling gelijkaardig, met slachtoffers die de beweging voluit steunden en onderschreven en zo de eisen van de beweging legitimeerden, maar die geen persoonlijke leiderschap aannamen binnen de beweging. Voorzover we kunnen nagaan was in alle gevallen de identificatie met de slachtoffers uiterst belangrijk om de boodschap over te brengen en mensen aan te zetten tot actie. In alle cases ontdekten we de aanwezigheid van de twee betrokken emoties, medeleven en angst. In de goedgedocumenteerde Amerikaanse case lijkt angst de bovenhand te hebben genomen, terwijl in de Belgische case medeleven het meest centraal leek te staan.

3.3. Geen eenduidige eisen

De Belgische case was gekenmerkt door een afwezigheid van ondubbelzinnige politieke eisen (vandaar de (non-)kleur wit). Het was de uitdrukkelijke wens van de ouders om geen eisen te uiten, wat overeenstemde met de basismotivatie van medeleven die gedeeld werd door de meeste deelnemers. Ook de afwezigheid van vooraf bestaande organisaties die hun eisen zouden opleggen (zie verder) droeg bij tot de politieke kleurloosheid van de Witte Beweging. Wat met de drie testcases? Trokken ook deze bewegingen ten strijde zonder concrete doelstellingen en eisen?

Wat de Snowdrop Appeal betreft is het antwoord eenvoudigweg: nee. Hoewel het aanvankelijk net als de Witte Mars was opgezet "almost exclusively as a moral appeal" (Thomson et al., 1998, 333), streefde de Appeal naar de verwezenlijking van één glasheldere eis: een totaal verbod op handwapens. Het feit dat de beweging dan ook volledig van de kaart verdween wanneer dit verbod wettelijk geregeld was, benadrukt nogmaals de instrumentaliteit van de beweging. Thomson et al. (1998, 341) beklemtonen het instrumentele argument wanneer ze stellen dat:

"Pearston's ability to combine highly rational arguments with emotional appeals moved many potential supporters. The tragedy itself was never used as a tool to gain an emotional reaction; it served merely to draw the empathy of supporters".

Ook de Amerikaanse case steunt de 'eisloosheidseigenschap' niet. De Million Mom March was formeel opgestart als een uiterst precieze claim voor strakker wapenwetten, door te ijveren voor een verplichting van veiligheidstrekkers op alle handwapens en voor een nationaal registratie- en vergunningsstelsel voor alle wapenbezitters. Deze instrumentaliteit stemt overeen met het dominante angstframe dat bij alle deelnemers de overhand had: zij kwamen niet in de eerste plaats op straat om te rouwen voor de slachtoffers, maar om de toekomst van de eigen kinderen veilig te stellen door proberen te verhinderen dat gelijkaardige gebeurtenissen ooit nog zouden plaatsvinden (Goss, 2001a).

Weerom is het de Nederlandse case die het meest gelijkaardig blijkt te zijn aan de Belgische: de stille tochten in Nederland waren heel wat minder instrumenteel georiënteerd. Stilzwijgen was de uitdrukkingvorm, en deze werd enkel aangevuld door het licht van brandende fakkels en de foto's van de slachtoffers. In Ruchts (1998, 46) woorden waren dit de perfecte voor-

beelden van een "Schweigemarsch" of een "Fackelzug". Net als in België stelden de Nederlandse demonstranten geen politieke claims, noch duidelijke eisen. Bouttellier (2000) heeft alle relevante persstukken in de periode tussen juli 1997 en juli 2000 aangaande deze stille tochten onderzocht, en vond vrijwel geen enkel geval terug waarin de media aan de betogers politieke claims toeschreven (met de uitzondering van enkele antiracistische motieven in het geval van de moord op een allochtone jongen). Het meest op eisen lijkende motieven die die media dan wel beschreven in hun berichtgeving over de tochten waren 'bewustmaking', 'appelleren aan waarden', 'respect' en 'tolerantie'. Enkel tijdens de nationale mars en in een veel latere fase van de beweging zouden enkele voorzichtige eisen worden voorgelegd aan de Minister van Justitie. Het is duidelijk dat de media alleszins deze tochten begrepen als zijnde apolitiek.

Onze cases lijken opnieuw te zijn ingedeeld in twee types. Aan de ene kant de meer instrumenteel gerichte bewegingen in de VS en het Verenigd Koninkrijk, die heel precieze claims opwierpen, en anderzijds de meer intern georiënteerde identiteitsbewegingen in België en Nederland. Hoe dan ook, het spreekt voor zich dat het gebrek aan ondubbelzinnige eisen niet kan worden weerhouden als een onderscheidend kenmerk voor dit soort bewegingen in het algemeen.

3.4. Organisatorische zwakte

Het gebrek aan organisatie van de Witte Beweging was opvallend. Hoewel gevestigde bewegingachtige organisaties rond kindermisbruik al langer bestonden, beschouwden de ouders het als hun persoonlijke roeping om de Witte Mars te organiseren zonder enige organisatorische hulp. Pas na de Witte Mars werd een nieuw en informeel netwerk van Witte Comités opgericht. De beweging steunde ook niet op coöpteerbare netwerken; de deelnemers waren minder ingebed in organisaties en associaties dan de gemiddelde Belg, en we hebben ook geen aanwijzingen over formele micromobilisatiecontexten die van belang zouden kunnen zijn geweest in de mobilisatie. Hoe zit het nu met de drie andere voorbeelden?

"A key feature of the Appeal in its early stages was its apolitical nature. None of the group had been political in the past and their knowledge of the British political system and political lobbying was minimal. This was a genuine local community group that grew beyond the intentions of its founders" (Thomson et al., 1998, 329).

Het aanvankelijke idee om de Snowdrop Appeal op te starten had zijn oorsprong gevonden in enkele gesprekken tussen Ann Pearston en een lid van haar yogaklas. Hoewel er wel gebruik werd gemaakt van de hulpbronnen van enkele organisaties die niet rechtstreeks gelieerd waren aan de betreffende kwestie (zoals de Schotse Schoolcommissie) om de petitie te kopiëren en te verdelen, kunnen we stellen dat de Snowdrop Appeal zelf elke vorm van formele organisatie miste. Pearston werd het boegbeeld van de campagne, voornamelijk omwille van haar ondertussen uitgebreide mediabekendheid. Later zou de beweging officiële steun verkrijgen van Labour, en zou de organisatorische steun verbreden. Wanneer haar doelen bereikt waren en strengere wapenwetten gestemd, ging de beweging uit elkaar.

De Million Mom March kende een gelijkaardige start. Het initiatief was opgevat door een moeder van twee kinderen die geen enkele organisatorische ervaring had, en die eenvoudigweg een website lanceerde. In een mum van tijd kwam een 500-tal vrouwen op de hoogte van het initiatief via kranten- en televisieverhalen (zie onder) – en dus niet via organisatorische netwerken – en velen onder hen zetten eigen lokale geledingen op. Iedere twee tot vier weken kwamen de kleinere groepen samen in een besloten bijeenkomst. Volgens Goss' (2001*b*, 11) surveyonderzoek richtten deze vrouwen, die geen enkele voorafgaande organisatorische ervaring hadden, zich

"primarily on gaining organizational endorsements for the march, securing sponsorship for buses, distributing fliers and posters about the march, and generating local television and newspaper stories".

Alom gekende en ervaren groepen die streefden naar strengere wapenwetten, zoals de Brady Campaign, bestonden al langer, maar zij mengden zich niet in het initiatief. Hoewel de deelnemers meer sociaal geëngageerd en actief waren dan de gemiddelde Amerikaan – wat in contrast staat met de Belgische deelnemers – had 72% van hen "never done anything at any point in the past in the field of gun control activity or gun violence" (Goss, 2001*b*). De deelnemers waren nieuw in het veld, en waren niet gerekruteerd via traditionele rekruteringskanalen.

"Given the socio-demographic and political profile (see below) of these women, one would expect that their participation in the gun control march came about as a result of organizational involvements and personal recruitment. Surprisingly, the data do not support that conclusion. Fewer than 20% of marchers had heard about the march through an organization, such as a church, gun-control lobby, school or voluntary association. Although all the major liberal-leaning women's groups endorsed the march, they did not appear to be the major mobilizers of participants:

only 3% of marchers had heard about the march through a membership association" (Goss, 2002, 58).

Onmiddellijk na de mars kondigden de organisatoren aan dat ze zouden evolueren "from a march to a movement" en zetten daartoe twee formele sociale bewegingsorganisaties op: één voor voorlichting en slachtofferhulp – het identiteitsgedeelte van de beweging – en een tweede als een politieke lobbygroep – het instrumentele deel. De formalisering van de beweging was geen groot succes, en een tweede Million Mom March zou dan ook een absolute teleurstelling zijn met een opkomst van amper 200 betogers. Dit leidde de Million Mom March ertoe te fuseren met de sinds 1974 bestaande Brady Campaign, in het New Brady Center to Prevent Gun Violence, op 21 oktober 2001.

Bijna al de verschillende plaatselijke stichtingen binnen de Beweging tegen Zinloos Geweld waren opgestart door de families of vrienden van de slachtoffers, of door zeer nauwe betrokkenen, met de nadrukkelijke toestemming van de betreffende familie (zie boven). Deze spontane lokale organisatievormen organiseerden de stille marsen geheel onafhankelijk van andere organisaties. Na enige tijd associeerden ze allemaal in het *Landelijk Overleg Veiligheid en Respect*, een nationale overkoepelende organisatie die was opgezet op initiatief van Joes Kloppenburgs vader. Deze koepelorganisatie zou echter nooit geheel van de grond komen omdat alle lokale stichtingen tegengestelde meningen hadden over haar rol (Luyendijk, 2000). Geen enkele van de stichtingen bleef voor langere tijd actief, behalve één beter uitgebouwde organisatie, de *Stichting tegen Zinloos geweld*, die uitzonderlijk niet was opgezet door slachtoffers of hun naasten, maar door een (even onervaren) student. Haar website (www.zinloosgeweld.nl) wordt nog wel bijgewerkt, en vier jaar geleden was het symbool van het lieveheersbeestje (een soort antigeweld *merchandise* mascotte) bekend bij de helft van de Nederlandse bevolking (*Ibid.*).

In alle vier de cases bleef het organisatieniveau betrekkelijk laag. Normaal gezien worden *focusing events* zoals deze voorbeelden van buitensporig geweld beschouwd als opportuniteiten voor *bestaande* bewegingen en bewegingentrepreneurs om massale mobilisaties op te zetten en om bestaande bewegingsissues opnieuw kracht bij te zetten. Maar in geen van de gevalsstudies was dat het geval: hoewel er in alle landen al bewegingsorganisaties bestonden die ijverden voor minder geweld, strenge wapenwetten of andere gelijkaardige kwesties, werden nieuwe organisaties in het leven geroepen nadat de dramatische feiten hadden plaatsgevonden, net zoals Jasper (1997) beschrijft wanneer hij het heeft over de gevolgen van *moral panics*. Daaren-

boven waren deze organisaties in de eerste plaats louter opgericht voor het opzetten en/of voortzetten van mobilisatie en ze waren allemaal uitermate informeel. Voorts steunden alle organisaties op gewone burgers die geen enkele organisatorische ervaring hadden en geen enkele bestaande organisatie in hetzelfde actieterrein zou op één af andere wijze steun leveren bij de uitbouw en acties van deze nieuwkomers in hun domein. Tot slot: hoewel het ons voor de Britse en Nederlandse beweging aan bewijs mankeert op het microniveau van de deelnemers aangaande de organisatorische achtergrond, lijken althans de rekruteringskanalen van de aanhangers van de Million Mom March gelijkaardig aan die van de Belgische case.

3.5. Steun van de massamedia

De Witte Mars en de Witte Beweging konden op felle steun rekenen van de Belgische media. Niet alleen besteedden alle media enorm veel aandacht aan de beweging en haar issues, ze kaderden de zaak ook allemaal op gelijkaardige wijze: op die manier droegen ze bij tot het mobiliseren van een nationale consensus omtrent de zaak Dutroux en haar gevolgen. Bovendien engageerden alle media zich ook impliciet of expliciet in actiemobilisatie. Vielen de media als objectieve verslaggevers ook uit hun rol in de andere drie cases?

Het 'Dunblane Massacre' werd bij de aanvang geframed als de juxtapositie van 'het kwade', 'demonisch' en 'de hel' tegenover 'engelen' en 'hemel' (Furedi, 1998; Jorgenson-Earp & Lanzilotti, 1998; Scraton, 1999; Jemphry & Berrington, 2000). De nieuwsverslaggeving van het incident was geladen met emotioneel appellerende termen en uitdrukkingen.

"The involvement of so many young children, from one school and from one small, clearly defined neighbourhood, was an important influence leading to a more compassionate press response than is usual for an event of such magnitude" (Jemphrey & Berrington, 2000, 477).

Volgens vele journalisten vroeg de gebeurtenissen om '*different rules of engagement*', wat resulteerde in uitzonderlijke terughoudendheid ten opzichte van de nabestaanden, de overlevenden en de gemeenschap. Kate Adie, een van de meest gerespecteerde BBC-verslaggevers, werd bekritiseerd wegens te 'forensisch', te objectief, rationeel en wetenschappelijk in haar verslaggeving over het Dunblane incident, en omdat ze te weinig aandacht schonk aan "emotional kind of mawkish effusion that the media managers at BBC News

wanted around that story" (Hume & Cowley, 2000). Hume & Cowley noemden de berichtgeving over Dunblane een voorbeeld van '*journalism of attachment*' of 'genegenheidsjournalisme'. Korte tijd na dit vertoon van medeleven met de slachtoffers zou de focus van de media verschuiven naar de wapenkwestie en de Snowdrop Appeal.

"The media adoption of the Appeal, and the subsequent campaign by the Sunday Mail, Sun and Sunday Times amongst other newspapers, ensured that Snowdrop grew from its original intentions" (Thomson et al., 1998, 330).

De media kozen duidelijk de kant van de activisten die ijverden voor strengere wapenwetten, en sommige media riepen hun publiek ook effectief op om tot actie over te gaan. Op 16 augustus werd de conclusie van een rapport over vuurwapenbezit officieus bekendgemaakt. Opgemaakt in het door de conservatieven gedomineerde House of Commons Select Committee on Home Affairs, werd er in dat rapport geïmpliceerd dat een wapenverbod niet noodzakelijk was. Meteen drukte de tabloid *The Sun* de telefoonnummers van alle Conservatieve leden van het Comité af, met de suggestie aan hun lezers om hen op te bellen om tegen hun conclusie te protesteren. In een klein uur durende *Panorama*-uitzending op de BBC televisie werden de ouders van verschillende slachtoffers, die kritiek hadden op het Select Committee, uitgebreid geïnterviewd (*Ibid.*, 1998). *The Sunday Mail* lanceerde zelfs een eigen petitie die uiteindelijk ondertekend zou worden door ongeveer 450.000 mensen. Thomson en collega's concluderen dan ook dat:

"the emotion generated by the horror of the Dunblane Massacre and the simplicity of the Snowdrop Campaign led the media to throw their support behind the campaigners and the Dunblane parents" (*Ibid.*, 343).

De Columbine schietpartij was in de VS het derde meest in de media besproken nieuwsfeit van de gehele jaren 1990: de publieke aandacht was verzekerd (Goss, 2001a). Goss' media-analyses wijzen erop dat het bloedbad in Columbine de media-aandacht voor '*gun control*' spectaculair de hoogte in heeft gejaagd, en dat de berichtgeving op een hoger peil bleef tot meer dan een jaar na het incident. Amplificatie van de kwestie door de media was een feit, terwijl de reële cijfers aangaande misdrijven en moorden met vuurwapens waren gedaald tot een peil dat niet meer zo laag was geweest sinds de jaren 1960. In de Columbine periode steeg voor het publiek het belang van het issue van '*gun control*' aanzienlijk en, alhoewel ook het aantal gewelddadige sterfgevallen in en rond scholen afnam, steeg het aantal Amerikanen dat geloofde dat het voorkomen van zulke schietpartijen in hun buurtschool waarschijnlijk was, van 49% tot 70% (Brooks et al., 2000). Goss (2001a)

toont op overtuigende wijze aan dat de schietpartijen in de scholen de Amerikaanse media ertoe aanzetten om de 'gun control'-kwestie te herkaderen naar een issue van kinderbescherming, en dat de belangrijke nationale media zich actief hebben ingezet voor dit soort consensusmobilisatie. Wat betreft actie-mobilisatie beschikken we echter niet over vergelijkbaar empirisch materiaal, maar uiteenlopende voorbeelden uit verschillende mediabronnen suggereren een actieve steun voor de Million Mom March. Maanden voor de mars feitelijk zou plaatsvinden berichtte *The Washington Post* over haar bestaansredenen en doeleinden, en werd er systematisch praktische informatie over geleverd. Goss' enquêtes onder demonstranten tijdens de mars benadrukken het belang van de media in de eigenlijke mobilisatie voor het evenement. Organisatorische rekrutering was uitzonderlijk laag, maar "by contrast well over half (56%) had heard about the march only through newspapers or television" (Goss, 2002, 58). Een cijfer dat opvallend gelijkaardig is aan het cijfer in de Belgische case, en dat de rol van de media in de actiemobilisatie van 'nieuwe emotionele bewegingen' lijkt te bevestigen.

In een analyse van de vijf belangrijkste Nederlandse dagbladen toont Vasterman (2001) aan dat de moorden die de collectieve actie teweegbrachten, net als de Beweging tegen Zinloos Geweld zelf, omvangrijke media-aandacht genoten. Alle kranten spendeerden in de periode van januari 1997 tot september 2000 ongeveer 19% van al hun berichtgeving aan de gebeurtenissen en hun gevolgen. Het eerste incident, de moord op Meindert Tjoelker, de daaropvolgende herdenkingstocht en de afgeleide notie van zinloos geweld domineerden de mediaberichtgeving voor weken en zelfs maanden (Vasterman, 1998). Maar bij elk incident breidde de media-aandacht zich nog meer uit en geleidelijk aan werden deze gebeurtenissen stevast geframed als zinloos geweld. De media hebben zich volgens Vasterman (2001) geëngageerd in de creatie van een consensus over het feit dat zinloos geweld een toenevende probleem was door aanzienlijk meer te berichten over (huidige én vroegere) gelijkaardige gebeurtenissen juist na de drie *focusing events* hadden plaatsgehad. Vasterman (2000) en Halberstadt (1999) hebben in een analyse van de Gorinchem case vastgesteld dat de media een wezenlijk rol hebben gespeeld in de actiemobilisatie voor de stille herdenkingstocht voor Marianne Roza en Froukje Schuitemaker. Van maandag tot en met zaterdag, de week tussen de schietpartij en de stille tocht, verschenen er 111 artikels over deze gebeurtenissen in de vijf nationale kranten. Net als in België was de berichtgeving emotioneel appellerend en benadrukte ze de alomtegenwoordigheid van de woede en verontwaardiging. De dag voor de stille tocht in Gorinchem anticiperden de kranten op een enorme opkomst, met schreeuwende koppen

als: "Massale herdenking Gorinchem drama" of "Gorinchem wacht op invasie voor stille tocht" (Vasterman, 2000). Op die manier verlaagden ze de barrières voor mobilisatie aanzienlijk. Niet enkel de opkomst zou omvangrijk zijn; van de mars zelf werd verwacht dat het een nationaal evenement zou zijn:

"Ook de voorbereidingen van de tocht worden bijvoorbeeld op televisie uitvoerig belicht. De Raad van Kerken roept kerkbesturen op de klokken te laten luiden, Radio 3 valt een minuut stil, trams, bussen en metro's in Rotterdam zullen stoppen. Namens het kabinet zullen minister Korthals (justitie) en zijn collega Van Boxtel (Grote Stedenbeleid), die in Gorinchem woont, deelnemen. Die aankondiging onderstreept het nationale karakter van de herdenkingstocht" (*Ibid.*).

Halberstadt (1999) interviewde Arno Reekers, hoofdredacteur van *De Telegraaf*, die zelf Gorinchem beschrijft als een 'media hype':

"De media hebben de publieke opinie gemobiliseerd. Het was zinloos, tragisch voor de slachtoffers, onbegrijpelijk en dus afschuwelijk. Dat krijgt media-aandacht en zodoende de aandacht van het publiek, en dus is er meer media-aandacht... Het stond op de voorpagina, dus mensen denken dat het belangrijk is, en ze stappen mee in een stille tocht".

Het is duidelijk dat in alle cases de media een bondgenoot van de beweging waren. De hoeveelheid media-aandacht was uitzonderlijk hoog, ze was buitengewoon sympathiserend met de slachtoffers en de mobilisaties en bewegingen die zij opzetten/steunden. De media lijken unaniem bepaalde frames te hebben opgelegd om de afschuwwekkende gebeurtenissen proberen bevattelijk te maken. Hoewel we betrouwbare data op individueel niveau mankeren voor de Nederlandse en Britse cases hebben we voor alle gevallen enige aanwijzingen gevonden voor actieve actiemobilisatie door de media, die het publiek effectief aanspoorden tot participatie.

3.6. Elitesteun

De Belgische Witte beweging had heel wat weg van een consensusbeweging. Alle politieke partijen waren het eens over haar (vage) claims en steunden de beweging publiekelijk. Een hele reeks politieke functionarissen haastte zich om de ouders in hun kantoren of residenties te kunnen ontvangen en hun sympathie voor de zaak uit te drukken. Konden we gelijkaardige zaken zien gebeuren in de drie andere gevallen?

Onmiddellijk na het bloedbad in Dunblane bezochten toenmalig Conservatief premier John Major, en Labour oppositieleider Tony Blair de plaats van de tragedie. Koningin Elisabeth en Prinses Anne brachten een boeket in de kinderkleuren roze, geel en wit (Jorgensen-Earp & Lanzilotti, 1998). Naarmate de Snowdrop Appeal echter stilaan haar weg vond naar de publieke sfeer en de politieke agenda, geraakte de kwestie politiek verdeeld tussen Labour enerzijds als voorstander van een totaal verbod op handwapens, en de Conservatieven anderzijds die een veel terughoudender houding aannamen. De Appeal ontving nog steeds brede elitesteun maar die steun was verdeeld volgens de partijlijnen. Het was Martin O'Neil, Pearstons Labour MP, die haar bijstond met raad over de lancering van een parlementaire petitie. Pearston, die persoonlijk altijd een Conservatieve kiezer was geweest, was uitgenodigd op het Labour congres, waar ze, na een emotioneel appellerende toespraak te hebben gegeven, met Labour de afspraak maakte dat zij de bevolking zou oproepen om voor Labour te stemmen als Labour in ruil een totaalverbod op handwapens zou garanderen als het in de regering zou komen. Na de verpletterende stembusoverwinning van Labour werden veertien Dunblane-ouders verwelkomd in Downing Street 10, de officiële residentie van de nieuwe premier Tony Blair. Labour hield zijn beloften, en een wettelijk totaalverbod op handwapens werd van kracht op 26 januari 1997 (Thomson et al., 1998). Niet veel later zou de Snowdrop beweging ontbonden worden.

'*Gun control*' was altijd een Democratisch issue geweest in de VS, terwijl wapenlobby's steeds een standvastige bondgenoot vonden bij de Republikeinse partij. Logischerwijs werd het initiatief van de Million Mom March met aversie bekeken door deze laatste, maar werd het uitzonderlijk positief onthaald door de Democraten. De Million Mom March werd voorafgegaan door een kleinere ochtendlijke tocht op het gazon van het White House, waar enkele leden te gast waren van president Bill Clinton en first lady Hilary. Beiden onderschreven het initiatief: "Well, the Supreme court says there's a constitutional right to travel", stelde Bill Clinton:

"but we license car owners, and we register cars, and we have speed limits, and we have child safety restraint laws, and we have seat belt laws... When's the last time you heard somebody stand up and give a speech about the eminent evils of car control?".

Hilary Clinton stelde dat moeders:

"don't want flowers or jewellery, we don't want a nice car or a nice meal as much as we want our congress to do the right thing to protect our children (X, 2000)".

Na een meeting met de organisatoren van de optocht kon de Amerikaanse president, die de tranen in de ogen had na het horen van de verhalen van enkele ouders die een kind hadden verloren in wapengeweld, niet veel meer uitbrengen dan het simpele (Esn, 2000): "I am frustrated and sad, because I don't want more children to die". Later zou hij stellen dat de wapenlobby "is no match for America's moms" en dat "if moms stick with it, they will succeed" (Knutson, 2000). Tijdens de mars zelf sprak de president de menigte toe op grote videoschermen; de first lady verscheen op het podium samen met Tipper Gore en nog een heleboel andere Democraten: gouverneurs, volksvertegenwoordigers en Congresleden (Pollitt, 2000). Naast politici namen ook actrices, zangeressen en tv-sterren het podium in. Net als het geval was geweest in het Verenigd Koninkrijk was er een omvangrijke elitesteun voor de beweging in de VS, maar ze was ook hier partijpolitiek gefundeerd, en bijgevolg niet zo algemeen als in de Belgische case.

De Beweging tegen Zinloos Geweld kon op brede elitesteun rekenen, vergelijkbaar met die in België voor de Witte Mars. Twee ministers stapten mee op in de Gorinchem-mars, en in veertien van de twintig tochten die door Bouttellier (2000) werden bestudeerd waren politieke autoriteiten opvallend aanwezig; meestal ging het om burgemeesters en gemeenteraadsleden. In vier gevallen speelden overheidspersonen (meestal de burgemeester) zelfs een expliciete rol in de organisatie van de tocht. Gezien de betogers geen manifeste kritiek uitten op de politieke instellingen, noch op (het gebrek aan) een specifiek beleid, maar eerder deelnamen aan de bewerkstelling van een mentaliteitsverandering of aan een steunbetuiging aan de slachtoffers en hun nabestaanden, was het eenvoudig voor de autoriteiten om de niet-controversiële beweegredenen te steunen: "overheid en burgers leken elkaar te vinden in de gedeelde verwerping van geweld" (Bouttellier, 2000). Het duidelijkste voorbeeld van elitefacilitering kan worden teruggevonden in de stichting van het (onsuccesvolle) *Landelijk Platform tegen Geweld op Straat* op 4 februari 1999, door de Nederlandse Ministeries van Binnenlandse Zaken en Justitie. De doelen van dit Platform lagen in het adviseren van de overheid, het terugdringen van straatgeweld, en het aanwakkeren van de maatschappelijke discussie over het fenomeen door het publiek te informeren over straatgeweld via brochures en een website.

Elitesteun is een weerkerend kenmerk in de vier cases. Voor de Britse en Amerikaanse case zouden we echter veeleer moeten spreken van een alliantie tussen sociale bewegingen en bepaalde politieke partijen met een nauwe samenwerking in zeer specifieke kwesties. In België en Nederland was de

elitesteun alomtegenwoordig, en strekte ze zich uit over vrijwel alle politieke actoren.

3.7. Interne heterogeniteit

De deelnemers van de Witte Mars(en) en de leden van de Witte Beweging waren uitzonderlijk divers; de Witte Beweging was er in geslaagd om een bijna representatieve steekproef van de Belgische bevolking te mobiliseren. Gaat hetzelfde op voor de andere cases? Deze belangrijke vraag is jammer genoeg moeilijk te beantwoorden, omdat we voor twee testcases over geen enkel empirisch bewijs beschikken.

Wat de Snowdrop Appeal betreft, ontbreekt het ons simpelweg aan enige aanwijzing over de interne diversiteit van de beweging. Thomson et al. (1998, 338-339) beweren evenwel dat ze "a wider cross-section of the population" mobiliseerde, en dat

"Snowdrop's aims did not simply represent a small and highly vocal proportion of society, but rather that gun control was of great concern to the public as a whole".

Maar zij staven deze uitspraak niet met empirische bewijzen.

Alweer Goss (2002) deed uitgebreid onderzoek onder de deelnemers van de Million Mom March en de leden van de beweging die daaruit was gegroeid. Haar bevindingen steunen het heterogeniteitkenmerk echter niet. In de eerste plaats waren 84% van de ondervraagde betogers vrouwen. Dit kan uiteraard makkelijk verklaard worden door de directe en vrijwel exclusieve oproep van de organisatoren aan vrouwen en vooral moeders, wat wordt weerspiegeld in de naam van de mars en de beweging, en ook in het geslacht van de organisatoren (-trices). Dezen *wilden* omzeggens expliciet geen diverse menigte op de straat, maar richtten hun inspanningen op een heel specifieke maatschappelijke groep: vrouwen en moeders. Ook de verschuiving van '*gun control*' als een kwestie van misdaadbestrijding naar de kwestie van kinderveiligheid zou hebben bijgedragen tot de vrouwelijke oververtegenwoordiging, terwijl mannen traditioneel altijd meer betrokken waren geweest in '*gun control*'-activisme dan vrouwen:

"As gun violence came to involve people (teenage children) and places (schools) over which mothers have practical and moral authority, they acquired a legitimate place at the table in gun-policy debates" (Goss, 2002, 56-57).

Voorts waren de deelnemers aan de Million Mom March duidelijk meer van middelbare leeftijd (40-59), hoger opgeleid, welgestelder en meer maatschappelijk actief dan de gemiddelde Amerikaan(se) (Goss, 2001*b*). Kortweg: het profiel van de betogers komt overeen met dat van feministische activisten (Goss, 2002), maar in geen geval met dat van de uitzonderlijk diverse witte marcheerders in België. De militanten van de Million Mom Marchbeweging, diegenen dus die actief bleven na het grote evenement in Washington, verschilden niet al te veel van de betogers. Hoe kan dit hogere middenklassenprofiel van de Amerikaanse betogers nu worden verklaard? De reactiestartende '*school shootings*' vonden plaats in 'blanke', welgestelde voorstedelijke buurten. En,

"violence in minority communities has not received the amount of coverage that the same incident gets if it occurs in affluent white neighbourhoods" (Maeroff, 2000).

Ook Burns en Crawford (1999, 147) stellen dat de angst van de Amerikanen voor schietpartijen op school "extended beyond the poor, inner-city neighbourhoods, reaching affluent suburbs, towns and rural areas". Specifieke slachtoffers brengen specifieke identificatiemechanismen op gang. Als angst, en niet medeleven de drijvende emotie was achter deze beweging, dan houdt het ook steek dat mensen die in gelijkaardige buurten wonen zich het meest bedreigd voelden door dit (voor hen nieuwe) gevaar.

Betreffende de Beweging tegen Zinloos Geweld ontbreekt elke indicatie over het socio-economisch profiel van de betogers. De oprichters van de verschillende stichtingen hadden allen een zeer uiteenlopend professioneel profiel – een treinconducteur, een student, een begrafenisondernemer, een advocaat – maar dat volstaat in de verste verte niet om te beweren dat het hier om een heterogene beweging ging.

We zitten dus weer met twee contrasterende cases: de uiterst diverse Belgische Witte Beweging, en de Amerikaanse Million Mom March, die een veel kleinere interne diversiteit vertoonde. Voor de twee overige cases missen we elementaire bewijzen. Bijgevolg kunnen we de heterogeniteitskwestie niet bevredigend afsluiten tot meer bewijzen over (de) andere cases beschikbaar zijn.

4. NAAR EEN UITGEZUIVERD BEWEGINGSTYPE

Tabel 1 bevat een overzicht van onze bevindingen aangaande de vier cases en de zes kenmerken.

	Witte Beweging	Snowdrop Apeal	Million Mom March	Beweging tegen Zinloos Geweld
Slachtofferschap & emoties	++	+	+	++
Geen concrete eisen	++	-	-	++
Organisatorische zwakte	++	+	+	+
Steun van de massamedia	++	++	++	++
Elitesteun	++	+	+	++
Interne heterogeniteit	++	?	-	?

TABEL 1: VERGELIJKEND OVERZICHT VAN DE BEVINDINGEN

Wanneer we de zes karakteristieken van de Witte Beweging overlopen die samen niet binnen de mainstream sociale bewegingstheorie lijken te passen, is het al snel duidelijk dat er sommigen weerhouden kunnen worden terwijl andere de vergelijkende test niet doorstaan. Zowel de Million Mom March in de VS als de Britse Snowdrop Campaign uitte heel specifieke en ondubbelzinnige eisen met betrekking tot 'gun control'. Interne heterogeniteit kan (nog) niet aangenomen noch verworpen worden omdat het ons aan concreet bewijsmateriaal ontbreekt, maar door de non-diversiteit van de Million Mom March wordt haar typische karakter toch al sterk in vraag gesteld.

Maar de vier andere kenmerken zijn duidelijk wel van belang. (1) Deze bewegingen en mobilisaties zijn gebaseerd op slachtoffer-activisme, identificatiemechanismen en emoties van angst en medeleven. De (nabestaanden van de) slachtoffers speelden niet in alle vier de gevallen een identieke rol – in het ene geval namen zij de leiding van de beweging zelf geheel op zich, in het andere verleenden zij de beweging publiekelijk steun – maar slachtoffer-

schap en slachtofferidentificatie bleken een noodzakelijke voorwaarde te zijn voor mobilisatie, gezien zij hieraan legitimatie en een openbare stem en gezicht verleenden. Het lijkt erop dat angst en medeleven de dominante en stimulerende emoties waren in alle gevallen, met meer nadruk op medeleven in de Nederlandse en Belgische cases, terwijl angst overheerste in de Amerikaanse en Britse gevallen. (2) Hoewel geen van de drie testcases het verbaazingwekkend lage organisatiepeil in de Belgische beweging evenaarde, waren alle bewegingen uitermate los en informeel georganiseerd. In alle gevallen richtten onervaren mensen – zij het slachtoffers of familie, vrienden, sympathisanten – nieuwe bewegingsorganisaties op, ondanks het feit dat gevestigde bewegingsorganisaties die hun activiteiten richtten op dezelfde kwestie veelal al bestonden. In alle gevallen waren mobilisaties opgezet zonder te steunen op formele mobilisatiestructuren, en in alle gevallen werden formelere organisaties pas opgezet ná de eerste en grootste mobilisatie. (3) Alle bewegingen kregen uitgebreide steun van de massamedia. De media kozen overduidelijk de kant van de bewegingen en dreven de mobilisaties op door het geven van enorme aandacht aan het issue, door de kwestie te *framen* in een gunstig kader, en zelfs door mensen actief aan te sporen om deel te nemen aan de opgezette actie, al ontbreekt het ons aan bewijs of dit in de Amerikaanse case bewaarheid is voor 'de' media of slechts voor enkele. (4) De bewegingen werden publiekelijk gesteund door elitegroepen die hun zaak opnamen, hun (non-)eis overnamen en hun mobilisatie bekrachtigden. In twee gevallen, België en Nederland, was de beweging een consensusbeweging, met alle elites van alle strekkingen in een competitie verwikkeld om de beste vriend van de beweging te worden, terwijl in beide Angelsaksische cases de kwestie duidelijk verdeeld was over partijlijnen.

Vier van de zes kenmerken van de Witte Beweging hebben we dus in meer of mindere mate kunnen terugvinden bij de drie andere testcases. Kunnen we nu die kenmerken beschouwen als constitutief voor een nieuw soort bewegingstype? Vertonen ze een samenhang? Een type houdt immers ook in dat deze eigenschappen consistent zijn, en bestemd zijn aan- of afwezig te zijn in dezelfde cases omdat ze wederzijds bepalend zijn voor elkaar. Dat zou ook een verklaring bieden voor de reden waarom deze vier kenmerken in alle gevallen teruggevonden worden. Het reactieopwekkende slachtofferschap heeft een onmiddellijke uitwerking op alle andere kenmerken. Door een appèl aan de universele gevoelens van sympathie, medeleven, solidariteit en de eigen private angstgevoelens, zou het slachtofferschap verklarend kunnen zijn voor de (niet-gevalideerde) heterogeniteit van de achterban. Vandaar ook dat de politieke elites maar al te bereid zijn om daar munt uit te slaan. De

"culture of fear" (Furedi, 1998; Altheide & Michalowski, 1999) of angstcultuur wordt gemodelleerd door de media – "if it bleeds it leads" – die een interessant verhaal ruiken omdat onschuldige slachtoffers de verkoop opdrijven. Een vliegwielmecanisme van een zichzelf versterkende mediamanie komt op gang: massale berichtgeving leidt tot meer vraag naar (achtergrond)informatie, en een groter aantal mediaconsumenten leidt tot meer mediaberichtgeving, in de hoop de honger naar informatie in het publiek (niet) te stillen (Vasterman, 2000). De massamedia, die in dit geval de bondgenoot van de burgers zijn, zetten de politieke elites onder druk, die niet meer anders kunnen dan de beweging (op zijn minst retorisch) te steunen, medeleven te tonen en hun zorg voor de kwestie uit te drukken. Want als ze dat niet doen, zullen verhalen over hun emotionele deficit en politieke en morele incompetentie de media doordringen (Furedi, 2000; Walgrave & Stouthuyzen, 1998).

Een deel van de typologica van de 'nieuwe emotionele bewegingen' is hun impliciete tijdelijkheid. Het zijn efemere fenomenen. Geen van de bestudeerde bewegingen is nu nog steeds actief. Ze zijn ontbonden (Verenigd Koninkrijk), fuseerden met een sterkere bestaande bewegingsorganisatie (VS), of verwelkten simpelweg en verdwenen van het maatschappelijke toneel, hoewel ze nog stilzwijgend en marginaal zijn blijven bestaan (België en in iets mindere mate Nederland). De nu gevalideerde kenmerken dragen alle de kiem van de ondergang van de beweging in zich. Emoties zijn een kort leven beschoren en verstommen snel. De massale mobilisaties fungeren als emotionele catharsis maar laten de bewegingen al snel kortademig achter, verstoken van voldoende uithoudingsvermogen. Het organisatorische deficit gaat zich wreken en bij gebrek aan basisorganisatorische structuren en procedures brokkelen de bewegingen simpelweg af. Ook de aandacht van de massamedia is vergankelijk, omdat de media verveeld geraken met het verhaal (en zijn hoofdrolspelers), simpelweg de aandacht verliezen en zich met iets nieuws gaan bezighouden. En ook politieke steun is een kort leven beschoren, juist omdat al snel blijkt dat de beweging de druk niet kan aanhouden door de hoge mobilisatieniveaus te bestendigen. Dus, als de traditionele sociale bewegingstheorie kan worden uitgedaagd door een kortlevende uitbarsting van mobilisaties en bewegingsactiviteit, blijkt ze uiteindelijk toch meer stand te houden op langere termijn.

Bij nader inzien blijkt dat we, binnen de brede nieuwe emotionele bewegingcategorie, misschien wel te maken hebben met *twee* verschillende ontwikkelingssporen. De Belgische en Nederlandse cases zijn opvallend gelijkaardig,

terwijl de Britse en Amerikaanse gevallen dat onderling ook zijn. 'Nieuwe emotionele bewegingen' die reageren op willekeurig geweld kunnen twee vormen aannemen, die we zouden kunnen typeren als een identiteits- en een instrumentele variant. Daarmee willen we natuurlijk niet zeggen dat beide niet in beide gevallen aanwezig zouden zijn, maar wel dat in het ene geval de identiteitsbeleving, en in het ander de instrumentaliteit de overhand haalt. In het eerste type zijn de slachtoffers of hun onmiddellijke nabestaanden zelf de leider van de beweging; medeleven is de belangrijkste emotie, er worden geen specifieke eisen geuit, en daaruit volgend is de elitesteun quasi totaal. Deze intern georiënteerde bewegingen zijn een vrijwel perfect voorbeeld van een identiteitsbeweging. In het tweede type nemen niet de slachtoffers zelf de leidende rol op zich, maar vrienden of zelfs gewoon sympathisanten; hier is angst de drijvende emotie, wat leidt tot de ondubbelzinnige eis om te verhinderen dat dergelijke gruweldaden ooit nog zou plaatsvinden in de toekomst, en daaruit volgend is de elitesteun partijgebonden, gezien de controversiële aard van de kwestie. Deze laatste bewegingen zijn duidelijk extern georiënteerd en instrumenteel. Sommige bewegingen ondergaan een koerswijziging in de loop van hun bestaan en proberen te verschuiven van één type naar een ander. Het voorbeeld van de pogingen van de Belgische Witte Beweging om te bewegen van de identiteits- naar de instrumentele variant toont aan dat deze overgang niet gemakkelijk te maken is. Vastzittend tussen identiteit en instrumentaliteit probeerden de Witte Comités uiteindelijk precieze claims te ontwikkelen en concrete beleidsdoelstellingen naar voren te schuiven. Maar het was te laat; de stuwkracht was verdwenen. De beweging geraakte gemarginaliseerd juist omdat politiek en publiek geen politiekere en meer claimgerichte strategie voor de beweging aanvaardden (Walgrave & Rihoux, 1998; Walgrave, 2001).

De hamvraag is dan wat er bepalend is voor het verloop van de bewegingen en de mobilisaties als reactie op willekeurig geweld. Volgens ons zijn de slachtoffers zelf de leidraad. Het is hun initiële reactie – zich terugtrekken in rouw of zich oprichten voor actie – die grotendeels bepalend is voor wat volgt. De '*moral shock*' van de gebeurtenissen en hun opvallend slachtofferschap verlenen hen, tijdelijk, een buitengewone symbolische macht waarvan zij kunnen beslissen om deze al dan niet te gebruiken. Als ze niet kiezen voor een eigen aanwending van hun macht, dan zou het beschikbare mobilisatievacuüm kunnen worden opgevuld door amateur '*issue entrepreneurs*' die zich namens, en in overleg met de slachtoffers inzetten voor mobilisatie. Een andere mogelijkheid is uiteraard dat het mobilisatievacuüm wordt ingevuld door professionele '*issue entrepreneurs*' die brood zien in de gebeurtenissen en

het slachtofferschap om steun te verwerven voor hun gevestigde eisen die worden geuit door hun stevig uitgebouwde bewegingsorganisaties. Hoe meer de slachtoffers zelf de beweging in de hand houden en richting geven, hoe meer de beweging gedreven door medeleven en gericht op identiteit lijkt te zijn. Hoe meer de slachtoffers de weg vrijmaken voor andere mobilisators, hoe meer angst centraal komt te staan en hoe meer de mobilisaties en de beweging instrumenteel georiënteerd zullen zijn. Het feit dat het gedrag van de slachtoffers cruciaal blijkt te zijn betekent echter niet dat hun reactie er zuiver één is van individuele voorkeur en persoonlijkheid. De reacties van de slachtoffers kunnen mede zijn bepaald door de gebeurtenissen zelf, of door de manier waarop daar door publieke actoren mee is omgegaan. Bijvoorbeeld, of het geweld nu in de eerste plaats een kwestie van geweren en wapens is of niet, de willekeur van de gebeurtenis, de duur van de gebeurtenis (langere verdwijningen of plotse schok), de empathie en het respect waarmee zij worden benaderd door de politie en het gerecht, kunnen allemaal factoren zijn die systematisch bepalend zijn voor de reactie van de slachtoffers. Als het slachtoffer de leidraad is, hebben we nood aan meer onderzoek over de reactie van die slachtoffers op willekeurig geweld, en de omstandigheden waaronder zij beslissen om zelf actie te ondernemen of niet.

5. CONCLUSIE

Aan het einde van onze zoektocht gekomen willen we onze resultaten in een wat breder perspectief plaatsen. Het was (enkel) onze bedoeling om de plausibiliteit van zoiets als 'nieuwe emotionele bewegingen' te funderen. We zijn ons best bewust van het feit dat onze bevindingen tentatief en explorerend zijn. Misschien is de term 'nieuwe emotionele bewegingen' zelf verkeerd, en zaait die misschien meer verwarring dan dat hij de fenomenen die we willen bestuderen verheldert. We hebben nochtans vele andere benamingen tegen elkaar afgewogen, maar was de beste naam die ons te binnen schoot tijdens dit onderzoek. Onze claim is helemaal niet dat dit soort van bewegingen nieuw is, in de zin dat zij voorheen helemaal niet bestonden, maar enkel dat ze anders zijn en dat zij een uiterst specifieke en afwijkende logica volgen die vaak tegengesteld zijn aan de mainstream verwachtingen. Hoewel wij helemaal niet met de nodige trots de ontdekking van alweer een nieuw type sociale beweging willen proclameren, zijn we er toch van overtuigd dat slachtofferschap en alle emoties die dat veroorzaakt via identificatieprocessen, een veel sterkere mobilisator zou kunnen worden zijn dan voorheen het geval

was (Walgrave & Stouthuysen, 1998). Emoties spelen weliswaar een rol in alle vormen van collectieve actie, en slachtofferschap is een bij uitstek dankbaar mobilisatiemechanisme waar maar al te graag door bestaande bewegingen op wordt ingespeeld. Immers: *victims sell*. Maar het verschil is nu net dat bij de 'nieuwe emotionele bewegingen' de slachtoffers zelf een centrale, veelal actieve rol spelen en dat de mobilisaties en de beweging hun oorsprong vinden bij hen. En, zoals hierboven beschreven, zijn de slachtoffers ook de sleutel tot het begrijpen van de drie andere uitzonderlijke karakteristieken.

Uit het voorgaande kan men dus opmaken dat wij er in elk geval wel van overtuigd zijn dat het voorkomen van dit soort bewegingen veel frequenter is dan pakweg 25 jaar geleden. We hebben ontegensprekelijk nood aan meer vergelijkende cases om ons voorlopig bewegingstype verder hard te maken, cases die ook anders zijn wat betreft gebeurtenissen, politieke culturen, maatschappijen en tijdssituering. Sommige van de verworpen kenmerken zouden alsnog blij kunnen geven van een wederkerende relevantie, terwijl sommige van de gevalideerde eigenschappen mogelijk op de tocht zouden komen te staan door de inbreng van nieuwe cases. Tenslotte, terwijl we ons hier beperkt hebben tot het beschrijven van de kenmerken van bewegingen en mobilisaties die tot stand kwamen na gebeurtenissen van willekeurig geweld, hebben we zeker nood aan uitgebreider onderzoek ter verklaring van het louter bestaan van deze bewegingen, en in welke precieze omstandigheden zulk '*random violence*' leidt tot mobilisatie en de oprichting van deze bewegingen. Dit zou ook kunnen bijdragen tot het verklaren van de tijdelijke nieuwheid van deze bewegingen door na te gaan of deze specifieke omstandigheden zich tegenwoordig meer voordoen dan vroeger.

BIBLIOGRAFIE

- ALTHEIDE (D.L.) & MICHALOWSKI (R.S.), "Fear in the News: A Discourse of Control", *The Sociological Quarterly*, XL, 1999, pp. 475-503.
- AMINZADE (R.) & McADAM (D.), "Emotion and Contentious Politics" in: R. AMINZADE et al., *Silence and Voice in the Study of Contentious Politics*, New York & London, 2001, pp. 14-50.
- BAEYENS (N.), "BRTN en VTM: Vergelijking van de nieuwsverslaggeving van de openbare en de commerciële omroep in verband met de zaak Dutroux", Licentiaatsverhandeling, Communicatiewetenschappen, KULeuven, Leuven, 1997.
- BEST (J.), *Random Violence – How We Talk about New Crimes and New Victims*, Berkeley-Los Angeles, 1999.
- BEUNDERS (H.), *Publieke Tranen – De drijfveren van de emotiecultuur*, Amsterdam-Antwerpen, 2002.

- BILLIET (J.), "De Witte Mars: tussen solidariteit en vertrouwenscrisis", *Vlaanderen Morgen*, 1997, no. 2, pp. 5-16.
- BIRKLAND (T.A.), "Focusing Events, Mobilization, and Agenda Setting", *Journal of Public Policy*, XVIII, 1998, no. 1, pp. 53-74.
- BOUTELLIER (H.), *Solidariteit en slachtofferschap – De morele betekenis van criminaliteit in een postmoderne cultuur*, Nijmegen, 1993.
- BOUTELLIER (H.), "Het geluid van de stille marsen. De Maatschappelijke betekenis van burgerinitiatieven tegen zinloos geweld", *Tijdschrift voor Criminologie*, XLII, 2000, no. 4, pp. 317-332.
- BOYLE (A.N.), "Gun crime the target in D.C. march", *The Review*, 2000, vol. 126, no. 52, http://www.review.udel.edu/archive/2000_Issues/05.16.00/index.php3?section=1&article=1
- BROOKS (K.), SCHIRALDI (V.) & ZIEDENBERG (J.), *School House Hype: Two Years Later*, Justice Policy Institute/Children's Law Center, 2000.
- BUECHLER (S.M.), "New Social Movement Theories", *Sociological Quarterly*, XXXVI, 1995, no. 3, pp. 441-464.
- BURNS (R.) & CRAWFORD (C.), "School shootings, the media, and public fear: Ingredients for a moral panic", *Crime, Law and Social Change*, XXXII, 1999, pp. 147-168.
- CARDOSO (G.), "ICTs and the Pro East Timor Movement", 2002, working paper.
- COBB (R.W.) & ELDER (C.D.), *Participation in American Politics: the Dynamics of Agenda-building*, Boston, 1972.
- COOPER (N.), "'Stop la Violence': responses to delinquency and urban violence in contemporary France", *Modern & Contemporary France*, VIII, 2000, pp. 91-102.
- CROZAT (M.), "Are the Times A-Changin'? Assessing the Acceptance of Protest in Western Democracies" in: D.S. MEYER & S. TARROW (eds.), *The Social Movement Society. Contentious Politics for a New Century*, Lanham/Boulder/New York/Oxford, 1998, pp. 59-82.
- DALTON (R.J.), *Citizen Politics: Public Opinion and Political Parties in Advanced Industrial Democracies*, Chatham, NJ, 1996.
- DECOSTER (K), VAN AELST (P.), WALGRAVE (S.), "De betogende Belg. Het profiel van de Belgische betogers en de normalisering van protest" in: M. SWYNGEDOUW & J. BILLIET (red.), *De kiezer heeft zijn redenen. 13 juni 1999 en de politieke opvattingen van de Vlamingen*, Leuven, 2002, pp. 193-214.
- ESN, "Amerikaanse moeders stappen tegen wapens", Do 11 mei 2000, *De Standaard*: http://www.standaard.be/archief/dag/index.asp?snel=0&datum=11/05/2000&prev=DST11052000_030.
- FREEMAN (J.), *Social Movements of the sixties and seventies*, New York, 1983.
- FREEMAN (J.) & JOHNSON (V.), *Waves of protest. Social Movements since the sixties*, Lanham, 1999.
- FUREDİ (F.), *Culture of Fear. Risk-taking and the Morality of Low Expectation*, London/Washington, 1997.
- FUREDİ (F.), "New Britain – A Nation of Victims", *Society*, XXXV, 1998, pp. 80-85.
- FUREDİ (F.), "Reflections of the politicization of emotion", *American Sociological Association*, Washington D.C., 2000, pp. 1-17.
- GAMSON (W.A.), "Review of 'Frame Analysis' by Erving Goffman", *Contemporary Sociology*, IV, 1975, pp. 603-607.
- GAMSON (W.A.), *The Strategy of Social Protest*, Belmont, 1990.
- GAMSON (W.A.), *Talking Politics*, Cambridge, 1992.
- GAMSON (W.A.), "Constructing Social Protest" in: H. JOHNSTON & B. KLANDERMANS (eds.), *Social Movements and Culture*, London, 1995, pp. 85-106.

- GAMSON (W.A.), & WOLFSFIELD (G.), "Movements and Media as Interacting Structures", *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 1993, pp. 114-125.
- GITLIN (T.), *The Whole World is Watching. Mass media and the making and unmaking of the new left*, Berkeley, 1980.
- GOODWIN (J.), JASPER (J.M.) & POLLETTA (F.), *Passionate Politics – Emotions and Social Movements*, Chicago/London, 2001.
- GOSS (K.A.), "The Million Mom March: A Preliminary Report on Survey Findings", Department of Government, Harvard University, Cambridge, 2000, niet gepubliceerd onderzoeksrapport.
- GOSS (K.A.), "Let's Make an Issue of It. The Forgotten Role of Emotion and Cognition in Political Participation", Paper presented at the 2001 Annual Conference of the American Political Science Association, San Francisco August 2001a.
- GOSS (K.A.), "The Smoking Gun: How Focusing Events Transform Politics", Kennedy School of Government, Harvard University, Cambridge, 2001b.
- GOSS (K.A.), "Organized out of Politics. Women and Gun control in the United States", Paper presented for the conference on "Alva Myrdal's questions to our Time", Uppsala, March 2002:
http://www.pcr.uu.se/conferenses/myrdal/pdf/k_goss.pdf+%22Organized+out+of+Politics+%22.+Women+and+Gun+control+in+the+United+States%E2%80%9D,+&hl=nl.
- HALBERSTADT (J.), "De dynamiek van de verontwaardiging: de mediahype rond Gorinchem", Erasmus Universiteit, 1999.
- HOOGHE (M.) & DENECKERE (G.), "Op het elan van de democratie: emoties als protestfactor in de Belgische politieke geschiedenis", *Res publica*, XLIV, 2002, no. 1, pp. 97-117.
- HUME (M.) & COWLEY (J.), "The journalism of attachment", 2000, <http://www.cf.ac.uk/jomec/issues/humemain.html>
- JASPER (J.M.), *The Art of Moral Protest – Culture, Biography and Creativity in Social Movements*, Chicago/London, 1997.
- JASPER (J.M.), "The Emotions of Protest: Affective and Reactive Emotions in and Around Social Movements", *Sociological Forum*, XIII, 1998, pp. 397-424.
- JEMPHRY (A.) & BERRINGTON (E.), "Surviving the Media: Hillsborough, Dunblane and the press", *Journalism Studies*, I, 2000, pp. 469-483.
- JORGENSEN-EARP (C.R.) & LANZILOTTI (L.R.), "Public Memory and Private Grief: The Construction of Shrines at the Sites of Public Tragedy", *Quarterly Journal of Speech*, LXXXIV, 1998, pp. 150-170.
- JUHEM (P.), "Impact of the media political structuration on the succes of social movements (from 1947 to 1986 in France)", *Protest, the Public Sphere and Public Order*, Genève, 1998, p. 13.
- KINGDON (J.W.), "Agenda Setting" in: S. TEODOULOU & M. CAHN (eds.), *Public Policy: The Essential Readings*, Prentice Hall, 1995 [1984], pp. 105-113.
- KITSCHOLT (H.) & HELLEMANS (S.), *Beyond the European Left. Ideology and Political Action in the Belgian Ecology Parties*, Durham en London, 1990.
- KLANDERMANS (B.), *The Social Psychology of Protest*, Oxford/Cambridge, 1997.
- KLANDERMANS (B.) & GOSLINGA (S.), "Media discourse, movement publicity and the generation of collective action frames: Theoretical and empirical exercises in meaning construction" in: D. McADAM, D.J.D. McCARTHY & M.N. ZALD (eds.), *Comparative Perspectives on Social Movements: Political opportunities, mobilizing structures and cultural framings*, Cambridge, 1996, pp. 321-337.

- KLANDERMANS (P.G.), "Mobilization and participation in trade union action: An expectancy-value approach", *Journal of Occupational Psychology*, LVII, 1984, pp. 107-120.
- KNUTSON (L.L.), "Clinton says mom's message clear", *The Nation*, 2000, vol. 270, no. 23, 06/12/2000, p. D2.
- KRIESI (H.P.), KOOPMANS (R.), DUYVENDAK (J.W.) & GIUGNI (M.G.), *New social movements in Western Europe. A comparative analysis*, Minneapolis, 1995.
- LEMISH (D.) & BARZEL (I.), "Four Mothers: The Womb in the Public Sphere", *European Journal of Communication*, XV, 2000, no. 2, pp. 147-169.
- LOVENDUSKI (J.), *Parliament, Pressure Groups, Networks and the Women's Movement: the Politics of Abortion Law Reform in Britain (1967-83)*, London, 1986.
- LUYENDIJK (W.), "Actievoeren tegen geweld. Een sociale beweging ontleed. Beweging tegen Zinloos geweld succesvol" in: *NRC Handelsblad*, Rotterdam, 2000.
- MAEROFF (G.I.), "A symbiosis of sorts: school violence and the media", Higher Institute on Education and the Media Teachers College, Columbia University, Columbia, 2000, <http://ericass.uncg.edu/virtuallib/violence/1901.html>
- McADAM (D.), *Freedom Summer*, New York, 1988.
- McCARTHY (J.D.), "Constraints and opportunities in adopting, adapting and inventing" in: D. McADAM, J.D. McCARTHY & M.N. ZALD (eds.), *Comparative Perspectives on Social Movements: Political opportunities, mobilizing structures and cultural framings*, Cambridge, 1996, pp. 141-151.
- McCARTHY (J.D.), ZALD (M.), *The trend of social movements in America: professionalization and resource mobilization*, New York, 1973.
- McCARTHY (J.D.), ZALD (M.), *Social Movements in an organizational society*, New Brunswick, 1987.
- McPHAIL (C.) & McCARTHY (J.D.), "Protest Mobilization, Protest Repression and Their Interaction", Center for International Development and Conflict Management, 2002, ongepubliceerde paper.
- McQUAIL (D.), *Mass Communication Theories*, London, 1993.
- MOLOTCH (H.), "Media and Movements" in: M.N. ZALD & J.D. McCARTHY (eds.), *The Dynamics of Social Movements*, Cambridge, 1979, pp. 71-93.
- NORTH (M.), "Rise of the celebrity victim", *New Statesman*, 2000, pp. 51-52.
- NORRIS (P.), *Democratic Phoenix*, Cambridge, 2002.
- NORRIS (P.), WALGRAVE (S.) & VAN AELST (P.), "Who demonstrates? Anti-state rebels or conventional participants? Or everyone?", te verschijnen (2004) in *Comparative Politics*.
- POLLITT (K.), "Moms to NRA: Grow Up!", *The Nation*, 16 Juni 2000.
- RIHOUX (B.) & WALGRAVE (S.), "Disparitions d'enfants et Justice: émergence de nouveaux acteurs", *Courier Hebdomadaire du CRISP*, 1998, pp. 1590-1591.
- RIHOUX (B.) & WALGRAVE (S.), "Le mouvement blanc, 1996-1999. Tentative de caractérisation empirique d'un mouvement social inédit", *Utinam, Revue de Sociologie et d'Anthropologie*, III, 2000, pp. 75-104.
- RUCHT (D.), "The Structure and Culture of Collective Protest" in: D.S. MEYER & S. TARROW, *The Social Movement Society*, Lanham-Boulder-New York-Oxford, 1998, pp. 29-58.
- SCRATON (P.), "Reporting Disaster" in: *CJS Vauxhall Lectures*, Cardiff University, 1999, ongepubliceerde paper, <http://www.cf.ac.uk/jomec/issues99/scratonmain.htm>
- SMITS (J.), "Het boemerang-effect van straatkeien", *De Nieuwe Maand*, 1985, vol. 28, no. 7, pp. 36-42.

- SNOW (D.E.), ROCHFORD (B.), WORDEN (S.K.) & BENFORD (R.D.), "Frame Alignment Processes, Micromobilization and Movement Participation", *American Sociological Review*, LI, 1986, pp. 464-482.
- STAGGENBORG (S.), "The consequences of professionalization and formalization in the Pro-Choice Movement" in: J. FREEMAN & V. JOHNSON, *Waves of Protest – Social Movements since the sixties*, Lanham-Boulder-New York-Oxford, 1999, pp 99-134.
- TARROW (S.), *Power in Movement – Social Movements and Contentious Politics*, Cambridge, 1998.
- THOMSON (S.), STANCICH (L.) & DICKSON (L.), "Gun Control and Snowdrop", *Parliamentary Affairs*, LI, 1998, pp. 329-345.
- VAN AELST (P.) & WALGRAVE (S.), "De stille revolutie op straat, Betogen in België in de jaren '90", *Res Publica*, XLI, 1999, pp. 41-64.
- VAN AELST (P.) & WALGRAVE (S.), "Who is that (wo)wan in the street? From the normalisation of protest to the normalisation of the protester", *European Journal of Political Research*, XXXIX, 2001, pp. 461-486.
- VAN ZOONEN (L.), "The Women's Movement and the Media: Constructing a Public Identity", *International Journal of Communication*, VII, 1992, pp. 453-476.
- VASTERMAN (P.), "De vonk, de ontbranding en het aanjagen van het vuur. Media en maatschappelijke verontwaardiging" in: G. STERK (ed.), *Media en allochtonen. Journalistiek in de multiculturele samenleving*, Den Haag, 2000.
- VASTERMAN (P.L.M.), "Zinloos geweld als mediahype. De aanjagende rol van de media bij de sociale constructie van zinloos geweld", *Bestuurskunde*, X, 2001, pp. 299-309.
- VERBA (S.), SCHLOZMAN (K.) & BRADY (H.E.), *Voice and Equality. Civic Voluntarism in American Politics*, Cambridge, 1995.
- VERSTRAETEN (H.) "De zaak Dutroux: De media tussen publieke sfeer en markt" in: C. ELIAERTS (ed.), *Kritische reflecties omtrent de Zaak Dutroux*, Brussel, 1997, pp. 77-96.
- WALGRAVE (S.), "The Belgian White Movement between Identity and Instrumentality", paper presented at the General Conference of the *European Consortium for Political Research*, Canterbury, september 2001.
- WALGRAVE (S.) & MANSSENS (J.), "De Witte Mars als product van de media. De pers als mobilisatiealternatief voor bewegingsorganisaties", *Sociologische Gids*, XLV, 1998, pp. 340-378.
- WALGRAVE (S.) & MANSSENS (J.), "The Making of the 'White March': The Mass Media as a Mobilizing Alternative to Movement Organizations", *Mobilization*, V, 2000, pp. 217-239.
- WALGRAVE (S.) & RIHOUX (B.), *De Witte Mars een jaar later – Van emotie tot politieke commotie*, Leuven, 1997.
- WALGRAVE (S.) & RIHOUX (B.), "De Belgische witte golf. Voorbij de sociologische bewegingstheorie", *Sociologische Gids*, XLV, 1998, pp. 310-339.
- WALGRAVE (S.) & STOUTHUYSEN (P.), "Van tranen naar gebalde vuisten. Over de politisering van privé-verdriet: de zaak Dutroux", *Tijdschrift voor Sociologie*, XIX, 1998, pp. 347-376.
- X, 2000. "'Million Mom March' puts gun control back in legislative firing line", Do 15 mei 2000, <http://edition.cnn.com/2000/US/05/15/million.moms/>

We beschikken over drie surveybronnen over de Belgische Witte Beweging. Allereerst zijn er enquêtes gevoerd tijdens elf lokale marsen volgend op de grote Witte Mars van 20 oktober 1996. In totaal werden 864 deelnemers geïnterviewd tussen maart en juni 1997. Het projecteren van deze gegevens op de Witte Mars zelf is plausibel gezien de thema's waarrond deze kleinere marsen waren georganiseerd zeer nauw aansloten bij die van de grote Witte Mars; hetzelfde gaat op voor de *'look and feel'* van de optochten. Voor meer methodologische details, zie Walgrave & Rihoux (1997). Daarnaast hebben we ook deelnemers van de Tweede Witte Mars bevroegd, die in februari 1998 plaatshad en ongeveer 30.000 deelnemers telde; hier was het aantal geënquêteerden eerder klein. Ten derde hebben we 164 militanten van de Witte Beweging geïnterviewd in een hele reeks lokale afdelingen van de beweging.

Voor de Belgische media-analyses werd de nieuwsberichtgeving, editorialem en lezersbrieven van vijf belangrijke Belgische dagbladen geanalyseerd, van 16 Augustus, de dag vanaf de bevrijding van twee meisjes, tot 31 oktober 1996. Het betreft *De Standaard*; *Het Laatste Nieuws*, *De Morgen*, *Het Nieuwsblad* en *Gazet van Antwerpen*. In totaal werden 329 edities onderzocht, gecodeerd en onderzocht, zowel kwantitatief als kwalitatief. De veertien dagen voor het terugvinden van de meisjes (1 tot 15 augustus, 1996), werd als referentieperiode genomen. Voor meer details zie: Walgrave & Manssens (1998; 2000). Er is ook kwantitatief onderzoek verricht naar de nieuwsberichtgeving op de Vlaamse publieke en commerciële omroepen. Verstraeten (1997, 90) bijvoorbeeld stelt dat beide omroepen tweemaal hun gehele prime time nieuwsuitzending aan de zaak Dutroux hebben gewijd, en Baeyens (1997) heeft aangetoond dat de publieke en de commerciële omroepen respectievelijk 55% en 63% van hun berichtgeving aan de zaak Dutroux wijdden in de eerste drie weken na het uitbreken ervan. Meer dan één op zes Belgen volgde de begrafeningen van Julie en Melissa live op televisie (Billiet, 1997).

Émotions et victimisation comme forces dirigeantes des mouvements sociaux et des mobilisations. Une recherche comparative

STEFAAN WALGRAVE
JORIS VERHULST

RÉSUMÉ

Cet article tente à mettre la spécificité théorique de la Marche blanche belge et du Mouvement blanc dans une perspective plus large en la comparant à trois mouvements semblables issus d'événements comparables, afin d'examiner s'il est question d'un nouveau type de mouvement social et de mobilisation appelé provisoirement 'nouveau mouvement émotif'. Il s'agit en l'occurrence de la '*Snowdrop Campaign*' au Royaume-Uni, la '*Million Mom March*' aux États-Unis et le '*Beweging tegen Zinloos Geweld*' (Mouvement contre la violence inutile) aux Pays-Bas. Les quatre cas présentent quatre caractéristiques interactifs, notamment le rôle central que jouent les émotions et la victimisation dans la mobilisation et le développement du mouvement; large support des élites et des mass medias; faiblesse organisationnelle. Ce type de nouveau mouvement comporte deux variantes: une variante instrumentale avec des objectifs bien définis et une variante d'identité où la solidarité et la sympathie occupent le premier plan. Dans les deux cas, les initiateurs n'ont aucune expérience organisationnelle et les mass medias nationaux jouent le rôle d'organisations mobilisantes. Dans le cas de la variante instrumentale l'initiative ne vient pas des victimes ou de leurs proches parents, mais d'entrepreneurs amateurs avec l'approbation totale et le soutien absolu de ceux-ci. Ici, la force motrice est la peur de la propre souffrance, concrétisée en un objectif bien précis: l'exigence explicite que de pareils événements ne se produisent plus. A cause de 'l'instrumentalité' le support des élites est considérable mais appartenant à un parti politique. Pour la variante d'identité les victimes prennent l'initiative d'où s'ensuit que le mouvement ne formule pas d'exigences explicites et peut compter sur un large support au-delà des partis.

Emotions and victimhood as driving force for social movements and mobilizations. A comparative analysis

STEFAN WALGRAVE
JORIS VERHULST

SUMMARY

In this article we broaden the scope of earlier research that established a theoretical specificity of the Belgian 'White March' and 'White Movement', by comparing them with three other similar movements and mobilizations that were all set up after similar triggering events of random violence. This way we want to examine if we are dealing with a new type of social movements and mobilizations, which we will preliminarily refer to as 'new emotional movements'. The three other cases under study are the 'Snowdrop Campaign' in the UK; the 'Million Mom March' in the US and the 'Movement against Senseless Violence' in the Netherlands. Four important features seem to characterize all cases: the central role of emotions and victimization in movement mobilization and development; broad elite support; organizational weakness and extensive media support. Within this two subtypes seem to exist: an instrumental variant that sets clear-cut aims and demands, and an identity variant where the display of solidarity and compassion are the main constitutive elements. In both cases the initiators lack any preceding organizational experience and the lack of mobilizing organizations is compensated by support of the national mass media. In the instrumental subtype neither the victims themselves, nor their relatives take the initiative, but rather amateur entrepreneurs who receive full (active) support and approval of the victims. The main mobilizing emotion here is fear for the possibility of own suffering, and this emotion is reflected into the demand for the future prevention of similar events by putting forward clear-cut demands. This instrumentality makes that elite support is considerably broad, yet partisan. Within the identity variant it are the victims themselves who take the initiative, causing the movement to remain more or less demandless, ensuring broad support that is not bounded by party-lines.